

**TARİHİ TÜRK ŞİVELERİNDE BOL- > OL- FİİLİNİN İKTİDAR VE İMKÂN
BİLDİRMESİ ÜZERİNE**

Doç.Dr. Ayten ATAY*

ÖZ

The ruralship (competency) of verbs in Turkish are realized bu compound verb structure. There are a Naim verb and a helping verb in a compound verb. In this study the compound form of bol->ol- helping verb which shows ruralship and competency by forming a compound verb with a main verb -verbal verbs, verbal nouns, verbal adjectives and some modals- in Turkish accents. Suffixes of main verbs in before the verb bol- are differantiel, frequency of occurrence shows alteration. Some of them are never used in a period, some of them are used in every period and area. As an example one of compound verbs -sA to show power and opportunity of the verb bol- those were made with tehir mode suffixes have seen commonly since the Karahanlı Turkish.-A,-U,-I and -gAll and -p suffixes are used on this duty substantially. In Turkish the verb bol- associates not only with the verbal adverb form but also verbal noun and verbal adjective forms to show power and opportunity In old Turkish -mAk+I bol- and +sız/+siz suffixes with possessive suffixes, -mAkslz bol- form determined. Toa lesser extend verbal noun -gU and -gUIUk suffixes are seen. -taçI/-teçi, -ur/-ür, -ar/-er, -gan/-gen, -miş/-miş,- mas/-mes,-maz/-mez suffixes from verbal adjectives have been used on this duty. On Çağatay Turkish opportunity statement with verbal adjectives increase instead of verbal adverb. -ur/-ür, -ar/-er, -gan /-gen, -miş/-miş, -mas/-mes suffixes are added to main verb to determine power and opportunity.

Anahtar Kelimeler: Tarihi Türk Şiveleri, birleşik fiil, yardımcı fiil bol-, imkân ve yeterlik.

**ON A REPORT COMPETENCY AND OPPORTUNITY OF VERB BOL- > OL- İN
HİSTORİCAL TÜRKİSH ACCENTS**

ABSTRACT

The ruralship (competency) of verbs in Turkish are realized bu compound verb structure. There are a Naim verb and a helping verb in a compound verb. In this study the compound form of bol->ol- helping verb which shows ruralship and competency by forming a compound verb with a main verb -verbal verbs, verbal nouns, verbal adjectives and some modals- in Turkish accents. Suffixes of main verbs in before the verb bol- are differantiel, frequency of occurrence shows alteration. Some of them are never used in a period, some of them are used in every period and area. As an example one of compound verbs -sA to show power and opportunity of the verb bol- those were made with tehir mode suffixes have seen commonly since the Karahanlı Turkish.-A,-U,-I and -gAll and -p suffixes are used on this duty substantially. In Turkish the verb bol- associates not only with the verbal adverb form but also verbal noun and verbal adjective forms to show power and opportunity In old Turkish -mAk+I bol- and +sız/+siz suffixes with possessive suffixes, -mAkslz bol- form determined. Toa lesser extend verbal noun -gU and -gUIUk suffixes are seen. -taçI/-teçi, -ur/-ür, -ar/-er, -gan/-gen, -miş/-miş,- mas/-mes,-maz/-mez suffixes from verbal adjectives have been used on this duty. On Çağatay Turkish opportunity statement with verbal adjectives increase instead of verbal adverb. -ur/-ür, -ar/-er, -gan /-gen, -miş/-miş, -mas/-mes suffixes are added to main verb to determine power and opportunity.

* Karamanoğlu Mehmet Bey Üniv. Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, aatay@kmu.edu.tr

Keywords: Historical Turkish accents, compound verb, helping verb bol-, opportunity and competency

Türkçede fiillerin iktidar(yeterlik) ve imkân kategorisi; fiilde belirtilen iş, hareket veya oluşun mümkün veya ihtimal dâhilinde olup olmadığını belirtmek için kullanılan gramer şeklidir. Türkçede iktidar ve imkân, birleşik fiil yapısı ile gerçekleştirilir. Birleşik fiillerde bir asıl, bir yardımcı fiil bulunur. Yardımcı fiil asıl anlamını kaybetmiştir, vazifesi asıl fiilin gösterdiği oluş ve kılışın tarzını tasvir etmek suretiyle ona bazı anlam incelikleri katmaktır.(Korkmaz 1959:107) “Böyle iki ayrı fiil şeklinin birleşmesinden meydana gelen, fakat anlamca birbirine sıkı sıkıya bağlı bulunan ve bir tek oluşu gösteren fiillere fiil birleşmeleri denir.”(Korkmaz 1959:107)

Eski Türkçeden beri Türkçede iktidar ve imkân kavramını ifade eden yardımcı fiiller “u-, bil-, al-, ve bol-> ol-”tır. Bu yardımcı fiiller dönemlere ve lehçelere göre de çeşitlilik gösterir. Bunlardan bol-fiili, bir ad ile birleşerek onu fiilleştiren asıl yardımcı fiil olmasına rağmen diğerleri asıl fiil iken, yardımcı fiil durumuna geçmişlerdir. Türk dilinde belirli işlevlere sahip kimi ek ya da kelimelerin tek başlarına veya başka ek ya da kelimelerle birleşmek suretiyle bilinen işlevlerine zamanla yeni işlevler kattıkları ya da asıl işlevlerini kaybedip tümüyle başka işlevlerde kullanıldıkları, diğer bir ifadeyle yeni gramer kategorileri meydana getirmek suretiyle gramerleştikleri bilinmektedir.(Demirci 2008:134) İşte, bol- fiili de kendisinden önceki fiilin isim-fiil, sıfat-fiil, zarf-fiil gibi çeşitli fiil şekilleriyle birleşerek iktidar ve imkân kavramını ifade edecek şekilde yeni bir gramer kategorisi kazanmıştır.

Bu yazıda, Türkçede iktidar(yeterlik) ve imkân bildirmek için kullanılan yardımcı fiillerden sadece bol- fiilinin tarihi Türk şivelerindeki durumu ele alınmıştır. Oğuz grubu Türk lehçeleri (Türkmen Türkçesi hariç) dışındaki çağdaş Türk lehçeleri ile tarihi Türk lehçelerinde çoğunlukla bol- şeklinde bulunan bu fiil, “meydana gelmek, cereyan etmek, vaki olmak, uygun düşmek, yakışmak, munasip olmak, bulunmak, var olmak, bir durumdan başka bir duruma geçmek, olgunlaşmak, mümkün ve kabil olmak”gibi anlamlar taşımaktadır, ancak “Kelimenin nüans zenginliği böyle sarıh manalarla sınırlı kalmamış ve bu manalardan tamamen değişik vazifelerle yüklü şekiller de oluşturmuştur.”(Turan 1996:267)

Bol- fiilinin manalarından biri de yukarıda belirtildiği gibi “mümkün ve kabil olmak”tır. Bol- fiilinin iktidar ve imkân bildirmesi tıpkı u- fiilinde olduğu gibi bu “mümkün ve kabil olmak” anlamına dayanıyor olmalı. Bol- fiili tek başına da bazen iktidar ve imkân ya da imkânsızlık ifade edebilir. Zeynep Korkmaz, bol- fiilinden gelecek zaman kipi teşkil eden “bolğay” şeklinin Kıyasü'l-Enbiya'da, Nehcü'l-Feradis'te, Anonim Tefsir gibi eserlerde, kendi anlamından başka çok defa “mümkündür ki, belki, ihtimal ki” anlamlarının bulunduğunu ve bu “bolğay” şekillerinde iktidar ve imkândan ziyade şüphe ve ihtimale dayanan bir imkân nüansının hâkim olduğunu, “bolğay”ın kendisinden önce bağlandığı bir zarf-fiilin de bulunmadığını bildirmektedir (Korkmaz 1959: 123).Taradığımız metinlerde de kimi örneklerde ol- fiilinin, kendisinden önce bağlandığı bir zarf-fiil bulunmadığı halde, tek başına imkân ya da imkânsızlık ifade ettiği görülüyor: “çalı dünyâ devlet çalırın için / sıgıt kılsa kıılma bu **bolmaz** küçün” (KB 1234) “Eğer dünya ve devlet arkada kaldığı için ağlıyorsan, ağlama, zorla bunun önüne geçilmez.”(Arat 1988:99) “bayattın kolu birsü yazuklarım / duŖā birle **bolğay** keçürgey kerîm ”(KB. 5667) “Günahlarımın affını Tanrıdan niyaz eylesin; belki kerim Rabbim bu dua sayesinde beni affeder.”(Arat 1988:105),“neçe ölse **bolmaz** sini teg ölüğ / özüÆ edğüldin ilindi ülüğ ”(KB 6417) “Senin gibi, iyilikler yapan bir hükümdar ölse bile ölü sayılmaz.”(Arat 1988:460)

Bilindiği gibi Türkçede yeterlik bildiren birleşik fiillerin oluşumunda zarf-fiil ekleri önemli bir görev üstlenmişlerdir. Bu görevde ünlülerden oluşan zarf-fiil ekleri -A, -U, -I ile -gAlı¹ ve -p

¹ Zeynep korkmaz, -gAlı eki ile yapılan zarf-fiillerden sonra gelen bol- yardımcı fiilinin bugün, yalnız Tarançı lehçesinde görüldüğünü, bu fiile bu lehçede olumlu ve olumsuz şekilleriyle

zarf-fiil ekleri büyük oranda kullanılır. Çağdaş Türk lehçelerinde de -p bol-, -U bol-, -gAll bol- gibi zarf-fiillerle bol- fiilinin gerçekleştirdiği imkân ve yeterlik anlamı geniş ölçüde bulunur.(Tanç 2005:88-98) Biz, incelemelerimizde bazı isim -fiil ekleriyle sıfat-fiil eklerinin ve bazı başka yapılar ve başka zarf-fiil eklerinin de bol- fiili ile birlikte kullanıldığında imkân ve iktidar bildirdiğini tespit ettik:-tAçl bol- , -gAn bol-, -mAz bol-, -mAk bol-, -gUIUk bol-, -dl bol-, -sA bol- vs. Bu yapılar yeri geldiğinde anlatılacaktır.

Türkçede bol- fiili asıl fiilin sadece zarf-fiil değil, isim-fiil ve sıfat-fiil şekliyle de birleşik fiil oluşturur. İsim-fiiller, bir yönleriyle isim kategorisine dâhil kelimeler olduklarından, yardımcı fiillerle birleşik fiil teşkil edebilirler. Bu durumda isim-fiil, birleşik fiilin isim unsurunu oluşturur.(Eraslan 2004: 123) Erdal'a göre de bazı tasvir fiilleri (kal-, tur-, yori-, bar-), zarf-fiillerle birleşirken bol- fiili hem sıfat-fiiller hem isim-fiillerle hem de zarf-fiillerle birleşebilir (Erdal 2004:322). Çağdaş Türk lehçerinde bol- fiilinin iktidar ve imkân bildirmek üzere sıfat-fiillerle gerçekleştirilen -ArgA bol-, -mAzgA bol-, -Arllk / -Irlk bol- şekilleri bulunur. Örnek olarak Nogay Türkçesinde -ayak / -eyek bol- şekli iktidar ve imkân bildirir: "Eşte men bügeşe öleyek bolarman: İşte ben bu gece ölebilirim."(Ergönenç 1996:153) Bol- fiilinin kendisinden önceki fiilin sıfat-fiil şekilleriyle oluşturduğu bu yapılar tasvir fiili değildir, ancak onun bazı özelliklerini gösteren, şekilce diğer tasvir fiillerine benzeyen birleşik fiillerdir. Bu gruptaki fiiller, bazı dilcilerimiz tarafından karmaşık fiiller olarak değerlendirilmiştir (Ergönenç 2004:149)². Dilcilerimizin bazıları bol- > ol-'tan önce gelen bu eki sıfat-fiil sayıp oluşan bu yapıya birleşik fiil derken bir kısmı, bu eki, sıfat-fiil kaynaklı şekil ve zaman eki saymakta ve oluşan bu yapının birleşik çekim olduğunu öne sürmektedir. Deny, sıfat-fiil kökenli fiil çekim ekleri üzerine ol- fiilinin getirilmesiyle oluşturulan fiil şekillerine karmaşık fiiller demektedir. (Deny 1941: 465) Tahsin Banguoğlu da ol-fiilinin, cevher fiili eklerine benzer bir tarzda bazı sıfat-fiillere gelerek oluş ve kılışın zamanı ve tarzıyla ilgili özellik taşıyan birleşikler yarattığını belirtip Türkçenin fiil tabanı kadrosunu daha da çeşitlendiren bu birleşiklere karmaşık fiiller adını vermiştir (Banguoğlu 1990:482-486). M. Ergin, Dede Korkut incelemesinde, eserde bu fiili işlek ve oynak bir şekilde kullanılmış, partisip şekillerinden başka fiillere de getirilerek adeta, yepyeni, bilinen kiplerden apayrı kipler meydana getirmiş bir fiil olarak görmektedir. "gelür oldu, geyer olsun, sorar olsam gitti ola vb." örneklerinde i- fiili yanında, ol- fiiliyle de birleşik çekim oluşturulduğunu, ol- fiilinden önce gelen eklerin sıfat-fiil değil, kip eki görevinde bulunduğunu, i- yanında ol- fiilinin de ikinci bir tarz eki gibi işlev gördüğünü belirtmektedir.(Ergin 1997:473) Ahmet B. Ercilasun ise, Kutadgu Bilig Grameri-Fiil adlı incelemesinde bol- fiilinden önce gelen bu ekleri sıfat-fiil ekleri olarak değerlendirip, "Bol-fiilinden önceki şekil ya isim ya isim kullanılışında bir sıfat-fiildir."(Ercilasun 1984:151-152), diyerek gerekçeleriyle birlikte bol- fiilinin sıfat-fiillerle birleşik çekim değil, birleşik fiil oluşturduğunu belirtir. Mehmet Özmen ise ol- fiilinin sıfat-fiil kökenli kip eklerinin üzerine gelerek görünüş özelliği olan ve ol- anlamının ağır bastığı birleşik fiil çekimleri meydana getirdiğini belirtmektedir.(Özmen 2010:489) Özmen'e göre ol- fiili bu yapılarda görünüşle ilgili bazı özel anlam ilişkileri içinde ikili, üçlü birleşik çekimler oluşturmaktadır.(Özmen 2010:496). Zikri Turan da Eski Anadolu Türkçesindeki "ola ve olmaya" önündeki fiil şeklini fiil çekimi olarak saymıştır.(Turan 1996:272) Ona göre ol- fiili bir cevheri fiili olarak Eski Anadolu Türkçesinde hem isimlerin bildirme teşkillerini yapmış hem de birleşik fiil çekimlerinde yer almıştır.(Turan 1996:284)

rastlandığını ve her iki şekilde de imkânsızlık fonksiyonunda türlü fiil kipleri meydana getirdiğini belirtmektedir.(Korkmaz 1959:120)

² Sıfat -fiil ile oluşan bu yapılara Nogay Türkçesindeki -maska bol- (ihtimal), atagan bol- (ihtimal) "yañılısatagan bolarman: yañılabilirim"(Ergönenç 2006:153) eklenebilir. Kazan Tatarcasında da -r sıfat-fiil ekiyle -ga / -ge datif ekinin birleşmesinden teşekkül eden -rga /-rge mastar ekinden sonra kullanılan bul-(bol-) tasviri fiili yeterlik, mümkün olma ifadesi verir:"Mindiy batırlar barında ciñirge bula: Böyle yiğitler olduğu zaman yenmek mümkün."(Yüksel 2001:418, 424)

Biz, bol- fiilinden önce gelen sıfat -fiil kaynaklı bu ekleri, açık olarak kip bildirmeyip birleşik çekimden ziyade birleşik fiil durumu arz ettiği için yine sıfat-fiil olarak adlandırmayı uygun görüyoruz.

Şu da var ki bol- fiilinin önündeki her sıfat-fiil ya da zarf-fiil şekli iktidar ve imkân bildirmez. Şekle göre karar vermeyip bunları diğerlerinden ayırmak, oluşan yapıya ve işleve göre değerlendirme yapmak gerekir. Örnekleri seçerken elimizden geldiği kadar titiz davranmaya ve metinlerin tercümelerinden hareket etmeye, gerçekten iktidar ve imkân bildiren örnekleri almaya gayret ettik.

Şimdi sırasıyla bol- fiilinin tarihi Türk şivelerindeki iktidar ve imkân bildirme durumunu gözden geçirelim. Örnekler sıralanırken kullanım sıklığı esas alınmıştır.

Eski Türkçede Bol- Fiilinin İktidar ve İmkân Bildirmesi

Eski Türk Yazıtlarında bol - fiilinin böyle bir işlevine rastlanmıyor. Eski Uygur Türkçesi metinlerinde bol- yardımcı fiilinin -A, -U, -gAll ekleri ile yapılan zarf-fiillerden sonra olumlu ve olumsuz ifadelerde esas fiile yeterlik ve imkân anlamı veren bir yardımcı fiil olarak kullanıldığı bilinmektedir. Bu kullanımlarda bol- fiilinin genellikle 3. şahıs çekimi yer almakta ve şahsı belirsiz iktidar ve imkân bildiren ifadeler gelmektedir. Böylece birleşik fiilde imkân veya imkânsızlık fonksiyonu ile birlikte bir edilgenlik vasfı da kendisini göstermektedir. Belirsiz kişi ifadesine sahip olduğundan böyle örnekler Türkiye Türkçesinde asıl veya yeterlik fiilinin edilgen çatısıyla karşılanır: “ol kuwrağnıñ öñresin kinin bilgeli bolmadı: O cemaatin geçmişi ve geleceği bilinemedi.”(Korkmaz 1959:120)

Bol- fiilinin Uygur Türkçesi döneminde zarf-fiiller dışındaki başka yapılarla da iktidar ve imkân gösterdiğini tespit ettik. Eski Türkçede bol- fiiliyle yapılmış iktidar ve imkân gösteren daha başka yapıları ve örnekleri önceki bilinenlere ilave ederek aşağıdaki şekilde sınıflandırabiliriz.

-gAll bol- yapısı ile:

A. Von Gabain, ETG'de “-ğalı zarf-fiili, bol- yardımcı fiiline bağlanırsa iktidar ifade eder.” demektedir ve “ balıklı kuşlu uçğuta batğuta tapınçaçığa uçğalı batğalı bolurlar: balıklar ve kuşlar uçmakta ve (suya) dalmakta isteklerine göre uçabilir ve dalabilirler.”(ETG & 233) örneğini vermektedir. -gAll zarf-fiil ekinden sonra bol- fiilinin birçok farklı kip eklerini (emir, gelecek zaman, geniş zaman, şart vs.) ve fiile gelen diğer ekleri (zarf-fiil, sıfat-fiil, isim-fiil vs.) aldığı görülür. Bazı örneklerde şahıs belli iken bazı örneklerde şahsı belli olmayan edilgen ifadeli şekiller bulunur. -ğalı /-geli zarf-fiil ekiyle oluşan bu yapı, aşağıdaki diğer yapılara göre daha bol örnek vermektedir:

“.... L'R közleri açısın: [ağın]lar eşidgeli bolsun :: aks[ak]lar <erser> yorigalı usunlar [ağınlar] barça sözlegeli [us]unlar (AY 118/10)...gözleri açısın. Dilsizler işitebilir olsun. Topallar ise yürüyeblsinler. Dilsizlerin hepsi konuşabilsinler.”(Ersan 2015:87)³

“takı yme kim kayu uzun tonlug tişi tınl(ı)glar bo t(e)ngri t(e)ngri burkanıg b(e)k katıg süzük kirtgünç köngülin üküş atayu ögretig kırsarlar et'öz kod(ı) karsuk üdte ol t(e)ngri t(e)ngri burkanıg **körgeli bolgaylar**(AY 191/1) Hatta bazı uzun giysili dişi canlılar, bu, tanrılar tanrısı Buda'yı sıkı, sağlam, temiz inanca sahip gönülle pek çok (kez) anıp ders çalışsalar, vücudun bırakılacağı anda, o, tanrılar tanrısı Buda'yı görebilecekler.”(AY-Ölmez, Ersan 2015:88)

“ötrü antada kin ol kişi tülinte mini **körgeli bolgay** ”(AY 525/ 19) “Sonra, bunun ardından, o kişi rüyasında beni görebilecek.”

³Zarf-fiillerle yapılan şekillere çağdaş Türk lehçelerinden Nogay Türkçesindeki -a, -y bol- (imkân anlamı), -p bol- (iktidar anlamı); -a, -y bol- (ihtimal anlamı)(Ergönenç 2017:58); -ganı bol- (ihtimal anlamı) -p bolalma-(yetersizlik anlamı) (Ergönenç 2006:153) ilave edilebilir.

“bo yağız yir arkasındaki idiz tagları basgukları barça kog kıçmuk teg uşatu sıp sanın sakışın **bilgili bolgay**(AY 114/1) Bu kara toprak arkasında kalan yüce dağları kayaları, hepsini atomuna dek ufalayarak kırıp (ancak o zaman) sayısını bilebilecek”(Ersan 2015:88)

“kaçan ol t(e)ngri t(e)ngri burkanıg **körgeli bolsarlar** ötrü olar ikileyü takı tişi ajunıta kedilmegeyler(AY 191/3) Ne zaman ki o tanrılar tanrısı Budayı görececek olsalar, daha sonra onlar ikinci bir kez dahi dişi varlığına (kişiliğe) bürünmeyeceklerdir.”(AY-Ölmez, Ersan 2015:88)

“ötrü biz kamagun t(ä)ridäm kuvragımız birlä bo nom ärdinig **äşidgäli bolmatın** nomlug noş tatığı üzä ägsük k(ä)rgäk bolup nom mänjisindin ogadıp çogsuz yalinsız küçsüz küsünsüz bolgay biz (AY-Ayazlı, 0656) O vakit biz (dört Mahārāja), bütün ilahi topluluğumuz ile bu öğreti mücevherini dinleyemeden öğretinin lezzet(inden) mahrum kalıp öğreti mutluluğundan uzaklaşıp, güçsüz olacağız.”(AY-Ayazlı, Ersan 2015:88)

“ülgüsüz kalp üdlerke tegi ötrü titrü yinçürü sakınsarlar :: **bilgili bolmaz** sizing edgülüg taluy ögüzünüg uçın kıdıgın (AY 113/18) Sonsuz çağlara dek dikkatle hürmet ederek düşünseler (bile) sizin iyilik okyanusunuzun ucunu bucağını bilemez(ler).”(Ersan 2015:87)

“bulung yingak kararıp ..**körgeli bilgili bolmadı** ”(AY 630/21) “Etraf ve çevre kararıp görmek, bilmek mümkün olmadı.”

“uladı kamag ülgülençsiz tenglençsiz burkanların edgülerin :: barçanı ok **belgürtgeli bolur** ”(AY 68/ 15) “Bundan başka, burkanların hadsiz hesapsız bütün iyiliklerini, tam olarak hepsini belirtebilir.”

“birer şlok birer padak nomlarıg **eşidgeli bolguları** üçün atların yangaların altunların kümüşlerin edlerin tavarların...tolp”(AY 251/23) “Birer şiir birer padak (gibi olan) kanunları dinleyebilmeleri için atlarını, fillerini, altınlarını, gümüşlerini, mal ve mülklerini ...bütün...”

Aşağıdaki örneklerde Uygur Türkçesindeki cümle unsurlarının yer değiştirmedeki esnekliğine bağlı olarak yardımcı fiil olan bol-, asıl fiilden önce gelmiştir.

“birök yoç erser kök çalıç tam netegin **bolğay erti turğalı** tıdıglıç üçün”(Üç İtig. 103b9) “Eğer gök ve dam olmasaydı engel olmak için nasıl durabilecekti.”

“muntag osuğlug mün kadaç çalıç aşnu tam turğurmuş üdte bar üçün kök çalıç sığurdaç tam timin **bolur turğalı**”(Üç İtig 103b 8) “Şöyle ki, daha önce duvar inşa ettiği vakitte gök-sığdıran var olduğu için, duvar ancak o zaman durabilir.”(Barutçu 1998:73)

“birök söz-leser-siz-l(e)r kök çalıç bir erür **bolmaz bölgeli adirtlağalı** tip” (Üç İtig 102b4) “Eğer, gök birdir, bölüp ayırt edilemez diye söylerseniz.” (Barutçu 1998:72)

Aşağıdaki örnekte asıl ve yardımcı fiil arasına kuvvetlendirme kelimesi girmiştir:

“törtünç kirtü nomug aça yada nomlayu yig adruk edgüsinge **teggeli** tegimlig **bolurlar**”(AY 87/17)“Dördüncüsü, gerçek töreyi açarak, yayarak, öğreterek üstün ve seçkin iyiliğe ulaşabilirler.”

-mAksız bol- yapısı ile:

İmkânsızlık bildiren bu yapıda bol- fiili olumlu olarak kullanılırken imkânsızlık ifadesi asıl fiildeki -maksız/-meksiz eki ile sağlanır. Bu yapı için, diğer tarihi dönemlerde de görülen ve imkân bildiren -mAk bol- yapısının olumsuz şekli denilebilir.

“birök öçmeksiz erser ..ötrü kayudın yme **kelmeksiz bolur**.. birök kayudın yme **kelmeksiz bolsar**::ötrü ol ok yene kayuka yme **barmaksız bolur**.”(AY 375/ 18,19, 22) “Eğer sönmezse (sona gelmezse, ölmezse)..sonra herhangi bir yerden de gelemez...eğer herhangi bir yerden de gelemezse sonra aynı şekilde yine herhangi bir yere de varamaz.”

“...ol tözünler oğlu tözünler kızı süzük kirtgünç köngüllüg tınlıglar bodısatavlar yolınta evrilinçsiz törüke tegip burkan kutınga **agmaksız bolurlar**”(AY 190/ 18) “(tanrılar tanrısı Buda’yı sıkı, sağlam, temiz inanca sahip gönülle pek çok (kez) anıp ders çalışmazlarsa)...O asillerin oğlu ve kızı temiz imanlı gönüle sahip insanlar(olan) bodısatavların yolunda sağlam kanuna ulaşp Buda kutuna yükselemezler.”

Bol- yardımcı fiili iki fiilin ard arda imkânsızlığını da ifade edebilir

“ne üçün ne tıltagin nomlamış nom belgülerinte **kelmeksız barmaksız bolurlar** ”(AY 339/24)“ne için, hangi sebeple öğretilmiş dini yorumlara ulaşp varamıyorlar.”

-gUIUk bol- yapısı ile:

A. Von. Gabain, bu ekin, -gu/-gü ekinin +IUk ekiyle genişletilmek suretiyle oluştuğunu kaydedip -gu /-gu ekinin olabilirlilik, zaruret bildirdiğini, eğer bu sıfat-fiil vasıflık olarak bir ismin önüne gelirse, bu şekil ilgili olduğu isim vasıtasıyla bir şeyler yapılabileceğini ve yapılmak zorunda olduğunu ifade eder, demektedir ve “kutkarku tınlıglar” (kurtarılabilir canlılar, kurtarılması gereken canlılar) örneğini verir, ekin genişletilmiş şekli olan “-gUIUk” için de, “İlgili kelimenin delalet ettiği şey yapılabilir.” demektedir.(ETG, &141) Saadet Çağatay bu eki almış fiilin yüklem ismi olarak kullanılışında “yapabilmek” anlamına gelebileceğini belirtmiştir.(AY, not:22’den aktarma Eraslan 2004:138)

Asıl fiilin -gUIUk isim-fiil şekliyle teşkil edilen bu yapıda, bol- fiilinin geniş zaman, gelecek zaman ve emir kipi çekimleri görülür. Bol- fiili zincirleme halinde kendisinden önce bu eki almış birçok fiille birleşik fiil oluşturup onların imkân ya da imkânsızlığını ifade edebilir.

“kayu ajunlarta orunlarta tursalar...turkaru kişili teÆerilike **ayaguluk körgülük bolurlar**”(AY 125/2) “Hangi alemlerde, yerlerde bulunsalar...daima insan ve tanrıya hürmet edebilirler.”

“yirtinçüg asıgıg tilemedin at küü bulunç alınc özün ök kelip kamagka **ayaguluk çilteğülük bolgaylar..**”(AY 195/23) “Dünya nimetlerini; şan, şöret, kar ve kazancı istemeden kendi kendine (kendi isteğiyle)gelip herkese saygıda bulunup hürmet edebilecekler.”

“bar erür oqşatı tıltığı tip sizinmiş üçün **sižingülük bolğay**”(Üç itig 116a 14) “(onun da) benzer sebebi olmalı diye şüphelenmiş olduğu için şüphe edilebilir.”

“amtı ağısızıg yörgüte tutuldurmasar sizinmiş üçün **sižingülük bolğay** ”(Üç itig. 97 b/3) “...şimdi asravasız izah ederken alıkoymasa şüphelendiği için şüphe edilebilir.”

“kim tınlıglar eşidip tükel **eşidgülük bolzun** (ETG):ki, canlılar dinleyip tamamıyla işitebilsinler.”(Türk 1995:357)

-tAçl bol- yapısı ile:

-tAçl gelecek zaman sıfat-fiil ekinden sonra bol- fiilinin -Ur (geniş zaman) ve -gAy (geniş zaman, gelecek zaman) kip ekli şekilleri görülür. Yardımcı fiil olan bol- olumlu şekilde bulunur. Herhangi bir şeyi yapabilme kabiliyetine ulaşılacağını ifade eder.

“uzatı üzüksüz burkanlarka yakın yaguk tapıgıcısı bolur : : **udaçl bolurlar**”(AY 99/4)

“Her zaman, daima burkanların yakın hizmetkârı olur, yapabilirler.”

“tod tolu (?) açig emgeklerintin ozup kutrulup tengesizin yig üstünki burkanlar edgüsinge **tegdeçi bolurlar** ”(AY 38/ 4) “Birçok acı ve sıkıntılarında kaçp kurtulup hedsiz hesapsızca üstün, yüce burkanların iyiliğine ulaşabilirler.”

“bo nom erdini içinteki yarlıgça evrilser ötrü bodunu karası yme ol nomça törüçe **evrilteçi bolur**”(AY 194/13) “Bu din mücevheri içindeki buyruğa göre davranrsa, sonra halkı da o kanuna, töreye göre davranabilir.”

“ikinti ilinte kanınta açığka ayagka **tegdeçi bolgaylar**”(AY 195/ 16) “İkinci olarak devlet hükümdarının cömertliğine, saygısına nail olabilecekler.”

“kuş kuzgun tilin yme **ukdaçı bolgay...**”(AY 444/ 7) “Kuş kuzgunun dilini de anlayabilecek.”

“biznite adın kim **bolğay** muña yaraglıg aş içgü **belgürtdeçi**, bo irinç tınlıg üçün etözüg titip munuñ isig özin ulağalı udaçı”(Aç Pars ETG:243) “Bizden başka buna faydalı yiyecek ve içeceği kim gösterebilecek, bu sefil canlı için vücudunu feda edip bunun hayatını (kim) devam ettirebilecek ?”

-mAk+I bol- yapısı ile:

Asıl fiilin -mAk isim-fiil ekiyle 3.teklik şahıs iyelik ekinden oluşan bu yapı, Maniheist ve Budist çevrelerde yazılmış Türkçe metinlerde hem diğer şahıslara ait iyelik ekleriyle hem de bol-yardımcı fiilin değişik zaman ve kip eklerini almış şekilleriyle geçmektedir.

Ferruh Ağca'ya göre, “Maniheist ve Budist çevrelerde yazılmış Türkçe metinlerde, -gAy ekiyle kurulmuş olan “fiil+ -mAk+İyEki bolgay ” yapısına ait örneklerin, genellikle İhtimal / olabirlik ; “fiil+ -mAk + İyEki bolur/bolmaz ” yapısına ait örneklerin “ihtimal/iktidarilik” anlamlarını ifade eden analitik kip çekim kategorisi olduğu söylenebilir ”(Ağca 2007:20) Geniş zaman -Ur ekli örneklerin -gAy gelecek zaman ekli örneklerden daha fazla olduğu görülmektedir.(Ağca 2007: 11) -gAy gelecek zaman ve -Ur/-mAz geniş zaman eklerini almış şekillerinde -mAk isim-fiil ekli fiilin sadece teklik 3. şahıs iyelik ekini aldığı görülür.(Ağca 2007:20)

“amıtı ne yme taştın sıngarkı b(e)lgülerig ne yme içtin sıngarkı **togmakı bolgay** (MaitrHami 11, 3a-29, Ağca 2007:10) “şimdi yine ne dış taraftaki işaretler ne de iç taraftakiler ortaya çıkabilecek.”

“bahşını uçuzlamaklıg sakınç üze inçip: neng darni-li sidi-ni bulmak **tapmakı bolmaz** tip:yana bahşika yalvarmakta kadıgılaguluk ol tip nomlatılmış erür”(BT VIII A, 7-10, Ağca 2007:11) “ Muallimi hafife almak düşüncesi üzerine bu şekilde asla büyü ve sihir bulunamaz diye yine muallime yalvarmakta çaba harcamak gerekir diye öğretilmiştir.”

“ bodı tigma nomlarıg kingürü **yadmakı bolur**”(AY 87/ 1) “Halkı bütün kanunları geniş bir surette yayabilir.”

“...alku kılınçlıg örtügleri **arımakı bolur**”(AY 78/23) “...her iş yapan örtüleri temizleyebilir.”

“neçe tenglig nomlarınıg öz tözi ançulayu ok arıg süzük yig bilge biligig **bulmakı bolur**.”(AY 78/16) “Nice nice kanunların temeli (olan) böyle saf temiz üstün bilge, bilgiyi bulabilir.”

-U bol- yapısı ile:

A. Von Gabain bununla ilgili olarak “örü bolmaz: ayağa kalkamaz”(ETG, &240) örneğini verir. Asıl fiile -U zarf-fiil ekinin gelmesiyle oluşan bu yapıda bol- yardımcı fiilin -Ur /-mAz geniş zaman çekimine rastladık.

“ançada yiser yme yine artukrak aş içgü tatıgın. çivegin (?) **bügürü bolmazlar**”(AY 558/ 18) “Ne kadar yeseler yine de olağanüstü yiyecek içeceğin tadını lezzetini? hafife alamazlar.”

“...ažu yana **yomdaru mu bolur** bir bilig ažu yana neteg ol. birök **yomdaru bolur** bir bilig tip tiser...”(Üç İtig. 121a/2,3) “...yahut da bir şuur toplu olabilir mi? yoksa nasıldır? Eğer bir şuur toplu olabilir diye söylerseniz...”

“öng atқанғуқа **körü bolur**. atқак атl(ı)ğ basutçı adın noml(a)rқа **körü bolur**.”(Üç İtig. 120b/10,11) “Renk objesine bakabilir, şuur objesi adlı yardımcı, diğer dharmalara bakabilir.”

-GU bol- yapısı ile:

Eski Türkçede -gu / -gü sıfat-fiil eki, başka bir yardımcı fiil olan er- fiili ile de iktidari fiil şekli yapabiliyordu: kılgu er- (yapabilmek) aynı şekilde -gu /-gü eki bol- fiili ile de iktidar ve imkân ifadesi için kullanılmıştır: җıлғу бол- (muvâfik ol-, elverişli olmak) (ETG & 371) Vahit Türk de “Eski T.de –gu / -gü eki ve işlevleri”(1995:351-358) adlı makalesinde bu ekin er-, bol- kıl- fiilleri ile yaptığı birleşiklerdeki iktidari görevinden bahsetmiştir: “kutrulgu er-:kurtulabilir olmak (ETG)”(Türk 1995:357)

-Ur bol- yapısı ile:

Asıl fiilin -Ur sıfat-fiil ekiyle oluşturulur. Bir örneğine rastladık.

“kşantı çamhuy kılmaklıғ şlök nomlar eşidilür bolur”(AY 93/ 16) “Tövbe ve pişmanlık kılmayı içeren şiir ve dualar işitilebilir.”

Karahanlı Türkçesinde Bol- Fiilinin İktidar ve İmkân Bildirmesi

Zeynep Korkmaz, Orta Asya edebi Türkçesinin tarihi İslam devri mahsullerinde bol- ma- yardımcı fiilinin kendisinden önceki esas fiilin bazı kiplerini alarak imkânsızlık bildirdiğini tespit etmiştir.(Korkmaz 1959:122) Karahanlı Türkçesinde bol- fiilinin olumlu ve olumsuz şekilleri imkân ve imkânsızlık bildirmek üzere kullanılmış ve bol- fiilinin daha çok -gAy, -Ur/-mAz kip ekleri tercih edilmiştir. Örneklerimizin büyük bir kısmı Kutadgu Bilig'e aittir. Atebetü'l-Hakayık'ta bol- fiilinin bu işlevine rastlanmamıştır. Bol- fiili, aşağıdaki şu yapılarla Karahanlı Türkçesinde iktidar ve imkân ifade etmektedir.

-SA bol- yapısı ile:

Asıl fiilin -sa şart kipi ekiyle oluşmaktadır. Şart kipi eki -sa üzerinde, aslında bir kip eki değil, şart zarf-fiil eki olduğuna dair çeşitli görüşler mevcuttur. Gürer Gülsevin (1990)ve Leyla Karahan (1995) -sa morfeminin gramer kitaplarımızda bugüne kadar yer alan isimlendirilmesini tenkit ederek bu morfem için kip eki yerine zarf-fiil / gerundium eki isimlendirilmesini önerir. Leyla Karahan'a göre “-sa, tarz bildiren -arak /-erek ve zaman bildiren -ınca /-ince zarf-fiil ekleri kategorisinde şart, zaman, sebep bildiren bir zarf-fiil ekidir.”(Karahan 1995:473) Hayati Develi ise her iki yazarın da bu eki almış fiilin yüklem karşısındaki fonksiyonundan hareket ettiğini düşünerek bu görüşe karşı çıkar. -sa morfemiyle kurulmuş yardımcı cümlelerin şart, tarz, tahmin gibi anlatış özellikleri yanında bazen sadece bir cümle unsurunu karşılamak için kullanıldığını belirterek, -sa morfemiyle kurulmuş ve şart, sebep, zaman gibi ifade alanlarıyla hiç bir ilgisi olmayan daha pek çok yapının mevcut olmasının, bu morfemi sadece bir iki fonksiyonundan hareketle zarf-fiil kategorisine sokmamızı imkânsız kıldığını ifade eder.(Develi 1995:93) Nurettin Koç da bu eki bir kip eki sayarak, “Dilek şart kipiyle kurulmuş bir yan cümlelerin temel cümleye özne veya tümleç olması bu kipi ulaç olduğunu ya da ulaç işlevi yüklediğini göstermez. Çekimli fiilin ulaç olma ya da ulaç işlevi yüklenme özelliği yoktur, değişik görünümlere girme özelliği vardır.”(Koç 2002:437) diyerek Develi ile aynı görüşü paylaşır.

Konumuz kapsamında, -sa şart kipi eki⁴ ve bol -yardımcı fiili ile meydana gelen bu şekil, şahsı belli olmayan cümlelerde kullanıldığı zaman edilgen bir imkân ya da imkânsızlık

⁴ -sa / -se şart kipi eki ile ilgili olarak bak. Nadir İlhan, ” Birleşik Cümle Kuruluşunda Şart cümlesi Ya da Zarf Grubu ” İstanbul Kültür Üniv. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi UTEK

ifade eder (Korkmaz 1959:123), kimi zaman kişi belirli de olabilir :“köz **baksa bolmaz**: göz bakamaz” (HŞ.8v:11, Eckmann 1988:200) Karahanlı Türkçesinde bu yapıda bol- fiilinin hem olumlu hem olumsuz şekilleri kullanılmakta ve daha çok -Ur/

-mAz geniş zaman ve -gAy gelecek zaman- geniş zaman kipi tercih edilmektedir.

“kişide yırak bolmağınça kıdaş / bayat tapğı/Æa **teğse bolmaz** adaş”(KB 4806) “Ey kardeş, insanlardan uzaklaşmadıkça Tanrıya ibadet ile meşgul olunamaz.”(Arat 1988:347)

“kılıç birle alsa kayu il küçün / anı **sürse bolmaz** öküş yıl öçün”(KB 2427) “Herhangi bir memleket kılıç ve kuvvetle alınabilir, fakat bu hâkimiyet şiddet ve intikam ile uzun yıllar devam ettirilemez.”(Arat 1988:180)

“kalın sü yayılsa için bulğaşur / anı **itse bolmaz** yarağsız tuşur”(KB 2336) “Kalabalık ordu yayılınca içinden karışır, nizama sokulamaz, kötü bir durum hâsıl olur.”(Arat 1988:174)

“ödiinde keçürse bu beglik işin / anı **yetse bolmaz** eğerse kuşın”(KB 2094) “Devlet işleri ihmal edilir ve vaktinde yapılmazsa, arkasından avcı kuşla takip etsen bile bir daha ele geçmez.”(Arat 1988:158)

“tiriglik tidükü/Æ bu yıl teg keçer / kaçar **tutsa bolmaz** anı kim bulur”(KB 693) “Bu hayat dediğin yel gibi geçer; tutmak olmaz, kaçır, onu kim bulabilir”(Arat 1988: 61)

“yıparlı biligli te/Æi bir ya/Æı / tutup **kizlese bolmaz** özde ö/Æi”(KB 311) “Misk ve bilgi birbirine benzer, insan bunları yayında gizli tutamaz.”(Arat 1988:33)

“tapuğka negü teg **inansa bolur** / tapındım tiyü bilse müflis şalur”(KB 3985) “İbadete nasıl inansan da olur, insan ibadet etmiş olduğunu kabul ederse, bütün yaptıkları boşa gider.”(Arat 1988:288)

“özü/Æ Öuğbj şolsa ay zâhid bulur / muyan eğgü mundın **iletse bolur**”(KB 3976) “Ey zahid, sen ahireti istiyorsan, onu da bulursun; orada da nimet ve sevaba nail olabilirsin.”(Arat 1988:288)

Bazen bu yapı bol- fiilinin olumsuz şekliyle imkânsızlık ve yetersizlik temel anlamına bağlı olarak “uygun değildir, yerinde olmaz” anlamını da verebilir, hatta bazen gereklilik bile ifade edebilir:

“ajun bütrü bulsa közi suğ tükel / anı bay **tise bolmağay** bu muhal”(KB 5386)“Gözü aç olan, bütün dünyayı elde etse bile ona zengin denilemez, bu imkânsızdır.”(Arat 1988:386)

“uğuşluğ **tise bolmağay** ol erig / et öz bulnı bolsa ay kö/Æli tirig”(KB 3642)“Ey diri gönüllü, vücudun esiri olan adama akıllı demek mümkün değildir.” (Arat 1988:365)

“bayat birdi bizke bu kün bu künüg / yawa **şılsa bolmaz** bu bulmuş ödüg”(KB 6408) “Tanrı bize bugün bu günü verdi; ele geçen bu fırsatı heder etmemelidir.”(Arat 1988:459)

“ol aymış sözüğ körse barça köni / **küçese** yime **bolmaz** emdi anı”(KB 4922) “Dikkat edersen, söylediklerimin hepsi doğrudur; onu şimdi zorlamak da yerinde olmaz.”(Arat 1088:355)

2007, 27-28 Ağustos 2007, İstanbul 2009; Nurettin Koç” İyelik ekleri, Fiilimsiler ve -sa/-se Eki Üzerine”, Türk Dili Dergisi Sayı:605, TDK Yay. 2002, s. 430-437; Kemal Eraslan, “-sar /-ser İsim-fiil Ekinin Yapısı ve Fonksiyonları”, Hasan Eren Armağanı, TDK. Yay. Ankara, 2000; Zeynep Korkmaz, “-sa /-se Dilek-Şart Kipi Eklerinde Bir Yapı Birliği Var mıdır ?” Türk Dili Üzerine Araştırmalar I, 1995, s.160-167), Zeynep Korkmaz, Türkiye Türkçesi Grameri-Şekil Bilgisi, Ankara. 2003, TDK. Yay.

“yawuz **tise bolmaz** bu dünyā neÆin / yise birse ħalkķa kızartsa eÆin”(KB 3977) “Bu dünya malını kötölemek doğru değildir; bunu sarfetmek ve dağıtmak suretiyle halkı sevindirmek mümkündür.”(Arat 1988: 288)

“ıdı kız erür bu tiriglik küni / yawa işke **işletse bolmaz** muni”(KB 3544) “Bu hayatın her günü çok kıymetlidir, bunu boş yere sarfetmek doğru olmaz.”(Arat 1988: 258)

“bilig tegmese kimke erse ülüg / tirig **tise bolmaz** anı tut ölüg”(KB 2450) “Bir kimse bilgiden nasibini almamış ise, ona diri demek doğru olmaz; sen onu ölü bil.”(Arat 1988:182)

Olumlu cümlelerde ise “uygun olur, doğru olur” anlamını da bulmak mümkündür.

“bu yaÆliğ kişi bulsa ilig kıtı / aÆear **birse bolğay** yalawaç atı”(KB 2667) “Devletli hükümdar böyle bir insan bulursa onu elçi olarak seçebilir.”(Arat 1988: 197)

“bu yaÆliğ kişiğe **inansa bolur**⁵ / kişilik tilese anıÆdın kelür”(KB 2738) “Böyle bir insana inanmak mümkündür; insanlık istersen onda bulursun.”(Arat 1988: 202)

“ Inansa aÆear ötrü begler bütüp / yakın **tutsa bolğay** bütün çın tutup ”(KB 2926)

“Beyler ona itimat ederek inanır ve doğru dürüst insan olarak, onları kendilerine yakın tutabilirler.”(Arat 1988:215)

-gU bol- yapısı ile:

-gU ekinin Eski Türkçe döneminde de er-, bol-, kıl- yardımcı fiilleriyle imkân ve iktidar ifadesi için kullanımından yukarıda bahsetmiştik. Bu döneme ait örneklerin sayısı daha fazladır.

“et özni negü teg **kitergü bolur** / meger kim ölüm tutsa kılsa kıalur”(KB 3593) “Fakat vücudu nasıl bırakmak mümkün olur; onu ancak ölüm senden ayırabilir.”

“bir işni ikigüke ayma tilin / **işengü bolur** iş kıalur kıılmadın”(KB 5533) “Bir işi iki kişiye birden tevdi etme; onlar birbirlerine güvenebilirler ve iş yapılmadan kalır.”

“bağırsak kişi özke küzÆü bolur / aÆear başsa kılık yaÆeni **tüzgü bolur**” (KB 5619) “İçten bağı olan kimse insana ayna olur, insan ona bakarak tabiat ve tavrını düzeltebilir.”(Arat 1988:402)

“apa oğlanı körse arķış sanı / örüg **turğu bolmaz** örügler kıanı”(KB 1386) “İnsanoğlu, bakarsan, bir kervana benzer, konak yerinde devamlı kalınmaz, menziller nerede ?”(Arat 1988: 109)

“kişi ildin ilke söz **ıdğu bolur** / bitig bolmasa söz neçe söyleyür”(KB 2701)“İnsan bir yerden başka bir yere her vakit haber gönderir; yazı olmasa, fikrini nasıl ifade eder.”(Arat 1988:200)

“tilek bulsa **bolmaz** tiriglik **yigü** / tirig bolsa bulmaz tilek ay bügü”(KB 1123) “İnsan dileğine kavuşsa, hayatı yaşayamaz (yaşama fırsatı olmaz); yaşasa da dileğine kavuşamaz, ey hakîm”

-mAk bol- yapısı ile:

Asıl fiilin -mAk isim-fiil şekliyle oluşan bu yapı genellikle imkânsızlık ifade etmiştir. Bol-yardımcı fiili ya olumsuzdur ya da olumlu soru ifadesi altında imkânsızlık bildirilir. Olumsuz geniş zaman çekimindeki bol-> ol- fiili, kendisinden önceki fiilin mastar şekli ile Türkiye Türkçesinde de

⁵ - sA bol- yapısı Yeni Uygur Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde de yeterlik bildirmektedir; Yeni Uygur Türkçesi“düşmenliriniñ arasında yürse bolidu (düşmanlarının arasında kalabilir.)” (Kaşgarlı 2015:115); Kırgız Türkçesi: “Cüz som bersem bolobu ? : Yüz som versem mümkün mü/ verebilir miyim?”(Turgunbayer 2008/ 15:126-135)

imkânsızlık ifade eder. Bazı Osmanlı Türkçesi metinlerinde buna rastlanır. Fuzulî'de ol- fiilinin yalnız olumsuz değil, olumlu şekli de göze çarpar : “ammā nic **étmek olur** ikrāh: ama, ikrah etmek nasıl mümkün olur!, gétdüñ oraya ki **gétmek olmaz**: öyle bir yere gittin ki gitmek imkânı yoktur, gidilemez.”(Korkmaz 1959:123).⁶ Karahanlı Türkçesindeki örnekleri şöyledir:

“törütgen idi tapğı ewre koğup / törümişke **tapmaq bolur mu** uğup”(KB 4745) “Türeten Rabbin ibadetini geri bırakıp, türeyene uymak ve ona hizmet etmek değer mi” (Arat 1988:343) Buradaki “tapmak bolur mu”, “tapılabilir mi, tapmak mümkün mü?” anlamındadır.

-dl bol- yapısı ile:

Zeynep Korkmaz, bu yapının seyrek olarak Nehcü'l-Feradis' te de olumsuz ve kalıplaşmış “bolmasun” şekli ile olumlu anlamda ihtimal ve imkân bildirdiğini belirtmektedir :“adağnı ol teşükke **koğtı bolmasın** kim bu teşükdin yılan çıķıb peygāber Öaleyhi's-selāmğa zahmet tegürmesün timiş érdi”(Neh.Fer.21-4, Korkmaz 1959:123) Karahanlı T.deki örnekleri şöyledir:

“munın **aydı bolğay** bilig birgüçi / saķalsız kerek tip idiş tutğuç”(KB 2919) “Bilgi veren bundan dolayı -kadeh sunanlar sakalsız olmalıdır.- demiş olacaktır.”(Arat 1988:215)

“yaşık **yazdı bolğay** örüglüg saçı / tiyiÆ kiş öÆi tuttı dünyā içi”(KB 5825) “Güneş örülmüş saçını çözmüş olacak, dünya içi sincap ve samur rengine büründü.”(Arat 1988:416) Buradaki “yazdı bolğay”, “çözmüş olabilir” anlamında tahmin ifade etmektedir.

-p bol- yapısı ile:

Zeynep Korkmaz, Uygur devrinden sonraki eski metinlerde bolma- yardımcı fiilinin imkânsızlık gösterme fonksiyonunun umumiyetle -p ile yapılmış zarf-fiillerden sonra görüldüğünü beyan eder: “**kolup bolmağú** neñ qolma küçün: Elde edilemeyecek nesneyi zorla alma.”(Korkmaz 1959:121)⁷ Karahanlı Türkçesinde fazla örneğine rastlayamadık.

“yatu kördi ança usı kelmedi / tüni boldı yılça **yitip bolmadı** ”(KB 5969) “Bir müddet yattı, baktı ki uykusu gelmiyor; gecesi yıl kadar uzadı, bitmek bilmedi.”(Arat 1988: 427)

-U bol- yapısı ile:

Asıl fiilin -U zarf-fiil şekliyle oluşan bu yapı Eski Uygur döneminde olduğu gibi fazla kullanılmamıştır:“neçe kördüm erse isizler işi / **ozu bolmadı** ay biliglig kişi”(KB 248) “Ey bilgili adam, kaç defa gördüm; kötülerin işi hiç bir zaman ileri gidemedi.”(Arat 1988:29)

-gAn bol- yapısı ile:

⁶ **-mak bol-** birleşik fiili, olumlu ve olumsuz çekimleri ile bugün Orta Asya Türkmencesinde de imkân bildiriyor :tapmak bolar (bulunabilir)(Korkmaz 1959: 123) İsim-fiiller ve yönelme haliyle gerçekleştirilen **-uvga bol-**, **-maga bol-**, **-ma bol-** , **-şka bol-** şekilleri çağdaş Türk lehçelerinde yeterlik ve imkân bildirmektedir. Kırım Tatar Türkçesi: “Eger yolını yaptırmaya olsañ kızı verecek.(Kırım Türkçesi-Üsküt ağzı) Eğer yolu yaptırabilirsen kızı verecek.”(Yüksel 2001:418, 424) Yeni Uygur Türkçesi “êtişka bolamdu (atılabilir mi?)”(Kaşgarlı 2015:108), Kırgız Türkçesi: “Eçteme menen alakıtuuga bolboyt eken: Hiç bir şeyle oyalatılamazmış.”, “kimge işenişke bot emi: kime güvnebilinir ki bundan sonra.”(Turgunbayer 2008/15:132,133)

⁷ Yeni Uygur Türkçesinde bu yapı yine yeterlik bildirir: “razi kılip bolmaydu: razi etmek (memnun etmek) mümkün değil.”(Kaşgarlı 2015:107)Yeni Uygur Türkçesinde hem bol- hem al- fiilli kullanılarak katmerli yardımcı fiille yapılan bolal- şekli de görülür:“çüşendürüp bolalmaptu (anlatamamış)”(Kaşgarlı 2015:106); Kırgız Türkçesinde de -p bol- yapısı yeterlik bildirebilir: “Cazında suu kirgen saydan ötüp bolboyt: Yazın suyun aktığı mecradan geçilemez.”(Turgunbayer 2008:132)

Asıl fiile gelen -gan /gen sıfat-fiil eki ile oluşan bu yapının yeterlik ve imkân bildirme vasfına Karahanlı Türkçesinde fazla rastlanılmamaktadır. Aşağıdaki örnekte ilk mısradaki “bolur ” bildirme ifade ederken ikinci mısradaki yeterlik bildirmektedir ve sıfat-fiil işlevindedir.

“isizlik ot ol ot küyürgen bolur / yolında keçig yoq **ötülgen bolur**”(KB 249) “Kötülük ateştir, ateş ise yakıcıdır; onun yolunda geçebilecek bir geçit yoktur.”(Arat 1988:29)

Harezmi Türkçesinde Bol- Fiilinin İktidar ve İmkân Bildirmesi

-sA bol- yapısı ile:

Bu yapı Karahanlı Türkçesinde olduğu gibi, bir yandan “mümkün olmak” anlamını ifade ederken bir yandan da “uygun olmak” anlamını ifade eder. Bol- fiilinin daha çok bolur / bolmas geniş zaman kipleri kullanılmıştır. Şahsı belli olmayan cümlelerde edilgenlik ifade eder.

Mümkün ol- anlamı:

“ecelniÆ hazāni kélür nāgehān / uruğ **ekse bolmas** kirür yerge toñ”(Muin.Mür. 274/4) “Ecelin sonbaharı ansızın gelir, o zaman da tohum ekse yetişmez; çünkü yere don düşer.”(Toparlı vd. 2008:182)

“tamām irtifāØı ididin öÆin / kişi **kılsa bolmas** sıfat hem beyān ”(Muin.Mür. 277/4)“Onun yüksekliğinin derecesini Allah’tan başka hiç kimse niteleyip açıklayamaz.” (Toparlı vd. 2008:182)

“ürüÆ üzre nürdin bitilmiş bitig / oqıp **uqsa bolmas** muni köp têtik”(Muin.Mür. 330/2)“Beyaz üzerine nurdan yazı yazılmış. Birçok zeki kişi bunu okuyup anlayamaz.” (Toparlı vd.2008:187)

“belā miñnet ağu hāyātğa sebeb / munun **tutsa bolur** hidāyet kuşu”(Muin.Mür. 60/4) “Bela, mihnet ve zehir hayat bulmaya (canlılığa) sebeptir; hidayet kuşu bununla tutulur.”(Toparlı vd. 2008:160)

“Öü'l-ķarneyn ol yerdin yandı, maşrıķ tapa oğradı bir adağğa teğdi, kimisiz **kirse bolmas**.”(Kıs Enb. 173v16) “Zül-ķarneyn o yerden döndü, doğu tarafına uğradı, gemisiz girilemeyen bir adaya rast geldi.”

“Semdün ol sözge küldi, aydı: elig tégürmeyin neteg **keltürse bolur**”(Kıs. Enb. 142r 19) “Semdun o söze güldü ve dedi ki: el değdirmeden nasıl getirilebilir.”

Uygun ol- anlamı:

“Öü'l-ķarneynğa yéğil tédiler. Öü'l-ķarneyn aydı: **yése bolmas**.”(Kıs Enb. 174r4) “Zül-ķarneyn’e ye dediler. Zülķarneyn, yiyemem (yemek uygun olmaz) dedi.”

“imāmnuÆ soÆinça kim uydum tédi / hilāf **kılsa bolmas** biliÆ muķtedi”(Muin.Mür. 273/1) “Bilin ki imamın ardında durup ona uydum diyen muktedi sözünden dönse olmaz.”(Toparlı vd.2008:182)

“Peyğāambar Øas ayğān sözlerni maÆEa aysaÆ, tédim erse, Fātıma razhā aydı: émdi **aysam bolur**”(Neh. Fer. 157/12) “Peygamber aleyhis-selam’ın söylediği sözleri bana söylesen deyinince, Fatıma (razhā) dedi ki: şimdi söyleyebilirim. (şimdi söylemem uygun olur.)”

“Üze keçse üç kün sorar érdiler / bukün **sorsa bolur** için keltürüp”(Muin.Mür. 296/4) “Üzerinden üç gün geçince sorarlardı, bugün üçünü getirip sorsalar olur.”(Toparlı vd.2008:184)

“Resül Øaleyhi’s-selām aydı: sizge üç iş bar, ķayusın tileyür-siz, sizdin keçürelig mü ya sizni öltürelig mü ya islām mu keltürür-siz? Aydılar: **öldürseniz bolur, keçürseniz me bolur**”(Kıs. Enb, 232r 11)“Resül aleyhi’s-selam dedi ki: sizin üç seçme hakkınız var, hangisini

istersiniz, sizi affedelim mi, öldürelim mi yoksa islam dinine mi girersiniz? dediler ki: öldürebilirsiniz ya da affedebilirsiniz(öldürmeniz veya affetmeniz uygun olur.)”

“menim könlüm tilegen işni **kılsa bolur-men tedi**”(Kıs.Enb. 242r2) “Gönlümün istediği işi kılabilirim(kılmam uygun olur)dedi.”

“biregü melik sarâyınğa kelür melikni köreyin tàyür. Ayturlar: bu kün melikni **körse bolmas** ammâ adın künler körmek revâ bolur.”(Kıs.Enb. 122r21) “Birisi hükümdar sarayına gelir ve hükümdarı göreyim der. Şöyle söylerler: Bu gün hükümdarı görmek uygun olmaz, ama diğer günler görmek uygun olur.”

-mAk bol- yapısı ile:

Asıl fiilin, -mAk isim-fiil şekliyle oluşan bu yapıda da kimi örneklerde “mümkün ol-” anlamı kimi örneklerde “uygun ol-” anlamı vardır, bol- yardımcı fiilinin olumlu ve olumsuz geniş zaman çekimleri kullanılmıştır.

“Hüseyn aydı qarındaşı Hasange razhumâ MuÖāviyağa barıp **salâm kılamak bolur mu** ? tedi erse, Hüseyn aydı: Menim borcum üküş bolup turur, baralıÆ tağı salâm kılalıÆ”(Neh.Fer. 258-3) “Hüseyn, kardeşi Hasan’a, Muaviye’ye gidip selam kılamak uygun olur mu deyince Hüseyn dedi ki: Benim borcum çok olmuştur, gidelim ve selam kılalım.”

“kaçan kim sufra öÆümüzde hoşsaÆ sen çirāğni yarutmuş bolğil tağı ol çirāğni söndürgil tağı men konuğğa aytayın kim: çirāğ ne ħācat turur çaraÆkuda tağı **yemek bolur**, tep”(Neh.Fer. 257-5) “Sen sofrayı önümüze koyduğunda mumu yakmış ol ve o mumu söndür ben de misafire (şöyle) diyeyim: muma ne gerek var karanlıkta da yemek yenebilir ”

“aydı: uş ölügni tirgüzdüm, tirigni öltürdüm tedi. İbrāhîm bildi kim kâfir aĥmak turur, aydı: yazuğluğni **ıdmaq tirgüzmek bolmaz** kerek kim bu öltürgeniğni tirgüzgil”(Kıs.Enb. 40v2) “Dedi ki: işte ölüyü dirilttim, diriye öldürdüm. İbrahim kâfirin ahmak olduğunu bildi, dedi ki: günahkârı göndermek, diriltmek uygun olmaz, bu öldürdüğünü diriltmen gerek.”

-p bol- yapısı ile:

Asıl fiilin -p zarf-fiil ekiyle oluşan bu yapıda, bol- fiilinin olumlu ve olumsuz geniş zaman çekimleri kullanılmıştır.

“Tağı dost dostğa Öāşık maÖşüğe, muĥib maĥbübğa tünle **ķavuşup bolur**.”(Kıs.Enb. 218v 4)“ve dost dosta, âşık maşuğa, seven sevgiliye gece kavuşabilir.”

“Yana aydı: tewedin tüşün saç saķalınızni yuvu bēreyin tedi. İbrāhîm aydı: tewedin **inip bolmas** ant içip-men tedi.”(Kıs.Enb. 49v4) “Yine dedi ki: deveden inin, saç ve sakalınızı yıkayayım. İbrahim cevap verdi: deveden inemem, ant içtim, dedi.”

-dl bol- yapısı ile:

Zeynep Korkmaz, bu yapının seyrek olarak Nehcü’l-Feradis’te olumsuz ve kalıplaşmış “bolmasun” şekli ile olumlu anlamda ihtimal ve imkân bildirdiğini belirtmektedir: “adağni ol teşükke **ķodtı bolmasın** kim bu teşükdin yılan çıkıp peygāber Öaleyhi’s-selāmğa zahmet tegürmesün timiş erdi(Neh.Fer. 21-4) Ayağını o deliğe koyup, belki bu delikten bir yılan çıkıp Peygamber aleyhisselama zahmet değirebilir demişti.”(Korkmaz 1959: 123)

“Sultān aydı: ol ĥakîm erdi şāyed yarağın **ķıldı bolğay** tirig bolğay tēp ķamuğ ĥalk birle eğlep ol çuķur ağzın taptılar, çerāğ birle uzun arğamçı bağlap ķişi saldılar, tiledi, tapmadı.”(Kıs. Enb.164v 14) “Sultan dedi ki: “O, bilge kişi idi, eğer imkânını bulabildiyse canlı olacaktır diye bütün halk ile birlikte arayıp o çukurun ağzını buldular, uzun halat bağlayıp mum ile bir kişiyi aşağı saldılar, (o kişi) aradı, bulamadı.”

-gU bol- yapısı ile:

“Körseyür-men körkünizni **körgü bolmas** közginem körk zekâtın birge vâcib ıolsa körkniñ bayıdın”(Kıs.Enb. 83r17) “Güzelliğinizi görmek isterim ancak görmek mümkün olmaz, eğer vacib olursa gözceğizim güzellik zenginine güzelliğın zekâtını verecek.”

-gUIUk bol- yapısı ile:

Eski Türkçede de imkân göstermek üzere daha çok kullanılan bir yapı idi. Harezmi Türkçesi döneminde örnekleri azalmıştır.

“Teñrini körmek revâ bolmas, eger **körgülük bolsa** Mûsî körgey”(Kıs.Enb. 122r11) “Tanrıyı görmek uygun olmaz, eger görmek mümkün olsa Musa görür.”

Çağatay Türkçesinde Bol- Fiilinin İktidar ve İmkân Bildirmesi

Çağatay Türkçesinde diğer tarihi dönemlerde olduğu gibi daha çok asıl fiilin şart kipi eki almış şekli imkân veya imkânsızlık ifade etmiştir. Bu fiilin zarf-fiil eki almış bir esas fiille oluşturduğu birleşik yapılara seyrek rastlanmıştır.(Uçar 2016a:31) Sıfat-fiil ile oluşturduğu birleşikler daha fazla sayıda görülmektedir.

-sA bol- yapısı ile:

Bol- fiilinin geniş zaman ekli -Ur/-mAz, gelecek zaman-geniş zaman ekli -gay/-gey ve öğrenilen geçmiş zaman ekli -ptur ekli şekline tesadüf edilmektedir. Bazı örneklerde özne belirsizdir.

“meclis içre şekli maqbûl, özi hoş, şîrîn sözi / **aElasa bolur**, anıÆ güyâ irür aslı nebât” (Sek.Div. 402) “Meclis içinde şekli makbul, kendisi hoş, sözü tatlıdır; öyle ki onun aslının nebat olduğunu anlamak mümkündür.”(Eraslan 1999:191)

“lâf urur zülfüÆ bile müşğ aslıda bardur hatâ / her kişiniÆ aslını **bilse bolur** ahlâkdın” (Lutfi Div. 1456) “Misk kokusu senin saçına laf vurur, onun aslında hata (ülkesi) vardır. Her kişinin yaratılışındaki özellikten aslı bilinebilir.”

“çün kemend atsa saçındın kayda kim bolsam yiter / **kaçsa bolmas** kulğa taqdîr itse çün yezdân belâ ”(Lutfi Div.154) “(o sevgilinin) saçından bir kemend atsa nerede olsam ulaşır, Allah bir kula belayı takdir etti ise ondan kaçmak mümkün değildir.”

“il yüzige baqsalar öler min / ħürşidni nitey **yaçursa bolmas**”(Lutfi Div.813)“Başkaları (o sevgilinin) yüzüne baksa ben ölürüm; ne yapayım, güneşi gizleyemem ki...”

“Yana ğızâ ve her taŖâm ki **yise bolur**, yigülük dirler ve su içmek ve her nimeni ki **içse bolğay** içkülük dirler.”(Muh.Lug. B17a/14) “Yine yemek ve yenilebilecek her yiyeceği yigülük, su içmek ve içilebilen her şeye içkülük derler.”(Barutçu 1996:210)

“SaĦâ vü Ŗaql u tabŖıÆa irür dâl ilgiÆ ü köÆlüÆ / Belî **kizlese bolmağay** teng içre kân u deryânı”(Sek.Div. 302) “Cömertlik, akıl ve tabiatına elin ve gönlün delildir; elbette denk (çuval) içinde cevher ocağını ve denizi gizlemek mümkün değildir.”(Eraslan 1999:165)

“Türk alfâžınıÆ vâžŖı asru köp vaqtda mübâlağa izhârî kılip cüz’î mefhûmât üçün alfâž vazŖ kılipdur ki şâĦib-i vuĦûf kişi tâ žâhir kılmas, **inansa** hem **bolmas**”(Muh.Lug. B8a/17) “Türkçe sözlerin yapıcısı hemen her fırsatta aşırılığa kaçıp en ufak kavramlar için sözler ortaya koymuştur ki manalarını bilen kişi açıklamadıkça itimat etmek mümkün değildir.”(Barutçu 1996:204)

“**boluptur aElasa**, bolur bu şâhidlerğa meşşâta / ki mundağ râst iter her dem şabâ ol serv-i ra’nânı”(Sek.Div. 271) “Bu güzellere sabanın meşşata (süsleyici kadın) olduğu her an güzel serviyi (çimen güzellerini) dümdüz kılmasından anlamak mümkündür.”(Eraslan 1999:159)

Aşağıdaki örnekler, “uygun ol-, yerinde ol-” anlamını taşımaktadır.

“mihrimizge iÖtiķād **itseÆ bolur** / ķayġular atınķa řād **itseÆ bolur**”(Lutfi Div. 2553)

“Sevgimize inansan uygun olur, kaygıları atıncaya kadar sevindirsen uygun olur.”

“çın kÖÆül birle niçe kim sıvmeseÆ / til uçındın bārî yād **itseÆ bolur**”(Lutfi Div. 2554)

“Gerçek bir gönülle sevmesen bile, hiç olmazsa dil ucuyla yad edebilirsin (yad etsen uygun olur).”

“dil-ber işikinde **tursa bolmas** / bürka’sız ol aynı **körse bolmas**”(Lutfi Div. 810)

“Dilberin kapısında durmak uygun olmaz, o ay gibi sevgiliyi peçesiz görmek uygun olmaz.”

“ķanımnı töker lebi yazuķsız / andın niteyin ki **sorsa bolmas**”(Lutfi Div.811) “Günahsız iken (o sevgilinin) dudaġı kanımı döker, fakat ne yapayım ki ondan soramam (sormam uygun olmaz).”

-p bol- yapısı ile:

Bol- fiili, bu yapı ile Çaġatay Türkçesinde sadece olumsuz anlamda iktidar ve imkân bildiren bir tasvir yardımcı fiili olarak karşımıza çıkar. Bol- fiili genellikle geniş zamanın olumsuzunu -mas /-mes ve gelecek zaman-geniş zaman eki -gay/-gey ile teklik 3. kişide çekime girer.

“Sözini fi’l-hāl **anlap bolmas** idi (onun sözünü hemen anlamak mümkün olmaz idi.), Bu ilni kişi men’ **ķılıp bolmas** (Bu halkı insanın engellemesi mümkün olmaz.), Mundaķ otı ki tutaşıpdur maņa, **bolmas turup** (Beni yakan böyle bir ateşi durdurmak mümkün olmaz.)”(Eckmann 1988b:115’den aktarma Tanç 2005:87)

“bu kirgen vilayetlerni **çapup bolmas** edi (Bu tabi olmuş vilayetler yağma edilemezdi.)”(BNI 51a/11, Uçar 2016b:144);

“fitneler bolġay ki **aytıp bolmaġay** / çün ġırāmān çıkısa öydin taşķarı”(Lutfi Div.2558) “(O sevgili) salınarak evden dışarı çıktığında söylenemeyecek fitneler çıkacak.”

Aşağıdaki örnekte hem bol-fiili hem al-fiili, yardımcı fiil olarak kullanılarak anlam kuvvetlendirilmiş, katmerli iktidari yapılmıştır.

“Köprüġidin özge yerdin **keçip bola almas**” “köprüden başka yerden geçilemez.”(BN I 16b/9, Uçar 2016:144)

Aşağıdaki örneklerde, bol- fiilinin olumlu kullanımına rağmen “mi” soru eki ile soru ifadesi altında imkânsızlık bildirilmiştir:

“Nā-keske yaġşılıķ mu **yaraşıp bolur** ġasen: Cimri insana iyilik yakışabilir mi ?”(ÇGT 12b/1, Uçar 2016a:31)

“yüzüÆ sıfatını gūyende ger simāÖ itse / kişi **turup mu bolur** il āh u vāyında”(Sek.Div. 453) “Senin yüzünün vasıflarını eġer okuyucu söylese (dile getirirse, terennüm etse) ah vay etmeyen (halkın ah vayına katılmayan) kişi kalır mı ?”(Eraslan 1999:207)

bol- yardımcı fiili, bu yapıyla her zaman yeterlilik göstermez, esas fiildeki oluş ve kılışın tam olarak yerine getirildiğini, tamamlandığını da ifade etmiştir. “Şāh Meşreb bu ġazelni oķup bolġandın soñ kördiler. (Şah Meşreb bu ġazeli okuduktan sonra gördüler.)” (ŞMM 12/18, Uçar 2016a:31)

-mAk bol- yapısı ile:

-mAk isim-fiil ekiyle oluşturulan bu yapı, bol- yardımcı fiilinin olumsuz kullanımına baġlı olarak imkânsızlık bildirir.

“Köpi andağdur ki aslā anıÆ maẓmūnı **tefhīm kılmağ bolmas** ve ba’zını ki **aÆlatsa bolğay**”(Muh.Lug. F778a/ 2,3) “Çoğū (Türkçe kelime) öyledir ki asla onun manasını (Fars dili ile) anlatmak mümkün değildir, ancak bazısı ifade edilebilir.”

-A bol- yapısı ile:

Asıl fiilin -A zarf-fiil eki ile oluşturulan bu yapı, Çağatay Türkçesinde iktidar ifade etmekle birlikte seyrek olarak olabilirlik / ihtimal de anlatabilir: “anamğa ñod mümkün imes idi kim mundağ söz **ayta bolğay** (Kendi anama bile böyle söz söylemek mümkün değil idi.)”(Eckmann 1988:109’dan aktarma Tanç 2005:86)

-Ar/-Ur bol- yapısı ile:

Bol- fiili Çağatay Türkçesinde sıfat-fiillerle de yeterlik ve tahmin ifade eden birleşik fiiller oluşturur: “**Keter** ham **bolsa** ol mañallda betaraddudrağ **keter bolur** (Eğer gitmek gerekirse oradan daha az tereddütle gidilebilir.)”(DN I 43b/ 23, Uçar 2016b:145)

“**tiğürür bolsa** çü közüÆ ol cihānğa yağını / azuğığa barça düşmen başı talha bolğusı” (Lutfi Div. 2718)“Eğer gözün o cihana yağını değdirebilse, azığıyla bütün düşmanların başı tahlil olacaktır.”

-gAn bol- yapısı ile:

-gAn sıfat-fiil eki ile oluşan bu yapı daha çok olabilirlik ifade etmektedir.

“Köç uzap kitkendin soğ şāyed bir nēmerse **kalğan bolğay** tēp yurtğa bardı (Göç uzaklaşıp gittikten sonra, belki bir şeyler kalmıştır, diye yurda gitti.)” (ŞT 102a/1, Uçar 2016b:146) Buradaki “kalgan bolğay” sözü “kalmış olabilir” anlamındadır.

-mlş bol- yapısı ile:

-mlş sıfat-fiil eki ile oluşan bu yapı olabilirlik bildirir.

“Hāce andak şeh-kārlar ol taŖāmni yemekte körgüzmiş bolğay kim alarğa bu rubā’ni ayturğa **bā’is bolmuş bolğay** (Hoca o yemeği yemekte öyle çekinmiş, bahane göstermiş olacak ki onların bu rubaiyi söylemelerine sebep olmuş olacak.)”(HM T761b /16-17, Uçar 2016b:146) buradaki “olmuş olacak”, “olmuş olabilir” anlamındadır.

-mAs bol- yapısı ile:

Olumsuz geniş zaman sıfat-fiil eki ile oluşan bu yapı imkânsızlık bildirir. Bol- yardımcı fiili şart kipindedir.

“ot eger sunı **köyürmes bolsa** iy cān u cihān / ni üçün bu lutfīniÆ cānın dudakıÆ köydürür”(Lutfi Div.700) “Ey can ve cihan, ateş eğer suyu yakamaz ise ne için bu Lutfi’nin canını dudağın yakıyor.”

“ol seniÆ kāfūr yaÆlığ ŖārızıÆnı ay digey / ol ki hergiz **ılğamas bolsa** qararı ağdın”(Lutfi Div.1455) “Karayı aktan asla ayıramayan kişi, o senin kafur gibi yanağına ay der.”

Kıpçak Türkçesinde Bol- Fiilinin İktidar ve İmkân Bildirmesi

Kıpçak Türkçesinde diğer tarihi dönemlerde kullanılan eklerin, imkân ve imkânsızlık bildirmek üzere asıl ve yardımcı fiile geldiğini görmekteyiz.

-sA bol- yapısı ile:

Genellikle şahsı belli olmayan imkân veya imkânsızlık bildirilir. Bol- fiilinin olumlu ve olumsuz geniş zaman çekimi kullanılır.

“men hâlal ittim kâzî ayttı seniÆ şefâatıÆ bilen şerÛ hâddin terk **itse bolmas** ayttı yañşı buyurtuÆız”(Gül.Terc. 112/13) “Ben helal ettim, fakat kadı dedi ki, senin bağışlaman ile şeriatın hükmü terk edilemez, iyi söylediniz dedi.”

“ayttı açar tiÆizni **tıysa bolur** velikin bir (her?) müdde’i tilini **tıysa bolur mı** bolmas”(Gül Terc. 237/13) “Dedi ki, (insan) akmakta olan denizi engelleyebilir lakin her bir dava kılanın dilini engelleyebilir mi, engelleyemez.”

Bazen bu yapı “uygun ol-” manasını ifade eder: “ ay qarındaşlar **nitse bolur** çün benim andan naşibim yok dağı anıÆ sudan kısmeti bar idi ”(Gül Terc.188/8) “Ey kardeşler, ne yapılabilir ?(ne yapmak uygun olur) benim ondan nasibim yok, lakin onun sudan bile kısmeti var idi.”

-p bol- yapısı ile:

Bol- yardımcı fiilinin olumsuz geniş zaman çekimi kullanılmıştır. Olumsuz anlamda iktidar ve imkân bildirilir. Şahıs belirsizdir, edilgenlik ifade edilir.

“kişiniÆ fazl u mıķdârı bolur maÛlüm bir künde velîkin nefsi hûbını baķıp yılla **bilip bolmas**”(Gül.Terc. 335/4) “İnsanın fazileti ve derecesi bir günde belli olur, lakin nefsinin kötülüğü yıllarca anlaşılmaz.”

“sınıķ kôÆlümni cebr kıldı munuÆ bigin ittifaķ nâdir tüşer dağı nâdir bilen **hukm itip bolmas** zinhâr bu tamaÛge tüşmegil” (Gül.Terc. 209/2) “Kırık gönlümü zorladı, böyle ittifak nadir olur ve nadir ile hüküm verilemez, sakın bu açgözlülüğe düşme.”

-Ar-/Ur bol- yapısı ile:

Asıl fiilin geniş zaman sıfat-fiil ekiyle oluşan bu yapıda yardımcı fiil şart kipindedir. Asıl fiilin gerçekleşebilmesi şarta bağlanmıştır.

“**ķılur bolsam** idi aytkanlarımni bolur idim muħaķķaķ pârâ ir”(Gül.Terc. 125/5) “Söylediklerimi yapabilseydim muhakkak sofu bir insan olur idim.”

“ol yüzükni Õazudu’d-devle ķubbesinde tiktiler dağı ayttı her kim oķ atıp ol yüzükden **ķiçürür bolsa** yüzük aÆea bolsun”(Gül.Terc. 210/1) “O yüzüğü Azudu’d-devle’(Buveyhi sultanlarından dördüncüsü)nin kubbesine diktiler ve dedi ki her kim ok atıp (oku) o yüzükten geçirebilirse yüzük onun olsun.”

“**ķilür bolsa** bilig birle saÛâdet / biligsiz heykeli bolğay şaķâvet / velf ebleh batıptur genc içinde / biligli ĥor ve müflis renc içinde” (Gül.Terc. 93/9) “Mutluluk bilgi sayesinde gelebilseydi, bilgisizin durumu bedbaht olur(du); lakin aptal kişi hazine içine düşmüş, bilgili ise aşığı ve batmış, sıkıntı içinde.”

“kürksüz iççiniÆ iri közsüz kirek ger **körer bolsa** yüzün birür talâķ” (Gül.Terc. 158/9) “Çirkin kadının kocası gözsüz olmalıdır, eğer yüzünü görebilirse (onu) boşar.”

Eski Anadolu Türkçesinde Bol- > Ol- Fiilinin İktidar ve İmkân Bildirmesi

-sA ol- yapısı ile:

Asıl fiile gelen -sA şart kipi ekiyle oluşan bu yapıda en çok 3. teklik şahıs çekimi kullanılmakla birlikte bütün şahısların şart kipi çekimi görülebilir. Yardımcı fiil olan ol- ise olumlu veya olumsuz geniş zaman kipindedir. Şahıs bazen belirsiz olabilir.

“menüm ĥod ķardaşum var imiş **ķayursam olmaz** / ķardaşsuz Oğuzda **ķursam olmaz**”(DK 258-13) “Benim kendi kardeşim var imiş, bu kaygıyla yaşayamam, kardeşsiz Oğuz’da duramam.”

“sayılmağ-ile Oğuz bigleri **tükense olmaz**, hep yetdiler.”(DK 63-1) “Saymakla Oğuz beyleri bitirilemez, hepsi yetiştiler.”

“tutdı cihānı hūsn ü melāhāt vifāḫ ile / lā-būd cihānı **tutsa olur** ittifaḫ ile”(Dai Div. 243/1)“Güzellik, tatlılık ve uygunluk ile cihanı tuttu, elbette dünya ittifak ile tutulabilir.”

“eyitdi şehe **kaķımasaḡ olur** / bu miskīn moğal dilini ne bilür”(Süh.Nev. 151-4) “Şaha dedi ki: (onu) azarlamanız uygun olmaz, bu miskin Moğol dilini bilmez.”

-dl ol- yapısı ile:

Yukarıda bu yapının seyrek olarak Nehcü'l-Feradis' te de olumsuz ve kalıplaşmış “bolmasun” şekli ile olumlu anlamda ihtimal ve imkân bildirdiğini, Karahanlı Türkçesinde de örneklerine rastlandığını belirtmiştik. Eski Anadolu T.de daha çok Dede Korkut Hikâyelerinde, bu yapı içindeki bol- > ol- yardımcı fiilinin “ola” istek şekline rastlanır. bol- > ol- fiilinin tek başına, kendi anlamı içinde de önünde bir zarf-fiil olmaksızın “mümkün olmak” manasının var olduğundan söz etmiştik. Zeynep Korkmaz, Oğuz Türkçesinde -a (<-gay) istek ekinin genellikle ol- fiilinin olumlu ve olumsuz çekimlerinde “ihtimal, maksat ” ve “sakınca” anlamlarına işaret etmiştir.(Korkmaz 1973:171'den aktarma Ağca 2007:11) “ola” ve “olmaya” şekilleri, “belki, mümkündür ki” anlamlarını taşımaktadır. Dede Korkut Hikâyelerinde de bunun örneklerine rastlanmaktadır. Buradaki -di/ -di, kip ekidir ve bu işlevini koruyor. Bütün şahıs çekimlerinde görülebilir. Bu yapı daha çok ihtimal ifade eder.

“Geldi, oğlını kuduğı yerde bulamadı. A bigler oğlan kancaru **gitdi ola** didi.”(DK 134/10) “Geldi, oğlunu bıraktığı yerde bulamadı; ey beyler, oğlan nereye gitmiş olabilir, dedi.”

“suçum bağışla Őafv it eger kulluğunda ben / yā sehv ile **yañıldum ola** yā ḥatāyıla”(Dai Div.13-36) “Suçumu bağışla, affet, ben senin kulluğunda ya yanlışlıkla, ya da hata ile yanılmış olabilirim.”

“Ağ pürçeklü qarıçuķları çoķ ağlatmışam / Gözi yaşı **tutdı ola** gözüm seni / bıyıçağı kararmış yigitçükleri çoķ yimişem / Yigitlikleri **tutdı ola** gözüm seni”(DK 233-7,8,9) “Ak saçlı yaşlı kadınları çık ağlatmışım, ey gözüm seni (onların) gözünün yaşı tutmuş olmalı (olabilir); bıyığı kararmış gençleri çok yemişim, ey gözüm seni (onların) gençlikleri tutmuş olmalı(olabilir).”

-mAk olmaz yapısı ile:

Asıl fiilin -mak/-mek isim- fiil şekliyle oluşan bu yapıda, bol- fiili olumsuz geniş zaman çekimindedir. Daha önceki dönemlerdeki gibi Eski Anadolu Türkçesinde de imkânsızlık ifade etmiştir. Bazen bu yapı “uygun olmaz, uygun değildir” anlamını da karşılar. Şahıs belirsiz ise edilgen bir imkânsızlık gösterir.

“bunuñ oğlı var kardaşı var, bunu **öldürmek olmaz** didiler”(DK 281-11) “Bunun oğlu var, kardaşı var, bunu öldüremeyiz, dediler.”

“kañılı koca aydur: ođul sabah varup öylen **gelmek olmaz**, öylen varup aḡşam **gelmek olmaz**”(DK172-5) “Kañılı koca der ki: “ Ođul, sabah gidip öylen gelmek uygun olmaz, öylen varup akşam gelmek uygun olmaz.”

“Sevdüm yine bir şive-geri kim **dimek olmaz** / Bir şive-ger ü sīm-beri kim **dimek olmaz**”(Sāfi/1, Timurtaş 1994:161) “Yine bir göğsü gümüş gibi, işveli bir sevgiliyi sevdim ki söylenemez.”

“bilmez dimesün cānuma cevritdügin ol dōst / zīrā ki bilürem neleri kim **dimek olmaz**.”(Safi/6, Timurtaş 1994:161) “O dost (sevgili) canıma eziyet ettiğini bilmediğimi sanmasın, neleri biliyorum, ama söyleyemiyorum.”

“Çün -ki bir iş bî- fuzüllüğü-ıla bite, baña anda söz **söylemek olmaz**. veger görem ki, gözsüz öñinde kıuyı ola eger dınmayam günâhdur.”(G.Ter. 23b/1) “Eğer bir iş usulsüzlükle biterse benim orada söz söylemem uygun olmaz ve eğer ki görmeyenin önünde kıuyı olduğunu görüp de aldirmazsam günahdır.”

“dédi **olmaz oturmağ** indi hele / otur tahtuña al kıopuzı ele” (Süh.Nev. 106-11) “Dedi ki: şimdi böyle oturmak uygun olmaz, tahtına geç ve kopuzu eline al.”

-Ar/-Ur, -r ol- yapısı ile:

Asıl fiilin geniş zaman sıfat-fiili ile oluşan ve karmaşık fiiller grubunda başlama fiilleri (Banguoğlu 1990:484) adı altında geçen bu yapı kimi örneklerde bir alışkanlığın başlamasından ziyade yapacak duruma gelmeyi, herhangi bir iş için güç ve kabiliyet kazanmayı ifade ediyor.

“oğlanuñ kırık günde yarası oñaldı, sapa sağ oldu. Oğlan **ata biner** kıılıç **kıuşanur oldu**, av avlar kıuş **kıuşlar oldu**”(DK 29-8,9) “Oğlanın kırık günde yarası iyileşti, sapa sağlam oldu, oğlan ata binebilir, av ve kıuş avlayabilir duruma geldi.”

“Tañrı maña yol virdi **gider oldum** mere kâfir”(DK 100-4) “Tanrı bana yol verdi, gidebildim, ey kâfir.”

“yarımasun yarçımasun bu çoban bizüm hepümüz **kırar ola-mı** didiler, dañı turmayup kaçdılar”(DK 42/4) “İyiliğe nail olmasın bu çoban bizim hepimizi kırabilir dediler ve daha fazla durmayıp kaçtılar.”

“ne yerde ki süci içilür olur / ne kim gizlü sır var **açılır olur**”(Süh. Nev 283-3) “Şarap içilen yerde gizli sırlar açılabilir.”

“ çığni kıuşlu cübbe ÷on virgil bu oğlana **geyer olsun** hünerlüdür”(DK 18-5) “Omuzu kıuşlu cüppe ver bu oğlana giyebilsin, hünerlidir.”

“ boynı uzun bidevi at virgil bu oğlana / **biner olsun** hünerlüdür.”(DK. 17-13) “Bu oğlana boynu uzun bedevi at ver, binebilsin, hünerlidir.”

-Ur mı olur, -Ar mı olur, (-mAz mı olur) yapısı ile :

Bu yapıda, asıl ve yardımcı fiil olumlu olmasına rağmen soru ifadesi altında imkânsızlık bildirilmektedir.

“bençileyin kıarusından ağ ellerin bağladuban toñuz ÷amında **yatur mı olur**, ağ saçallu babasını ağ pürçekli anasını ağladuban **buzladur mı olur**”(DK 267-5) “Benim gibi, pazusundan ak eğlerini bağlatarak domuz damında yatabilir mi, ak sakallı babasını, ak saçlı anasını ağlatarak feryat ettirebilir mi?”

“ağayılda ağça kıoyun kıuzıçağın **süser mi olur** / alp yigitler big yigitler görklüsine **kıyar mı olur**”(DK 197-1,2) “Ağılda akça kıoyun kıuzucağın boynuzlayabilir mi, alp yigitler, bey yigitler sevdiğine kıyabilir mi?”

Aşağıdaki örnekte bu yapının -mi soru ekli olumsuz şekli, olumlu anlamda imkân bildirmektedir.

“butuña ala oñ toñınsa inlemez idüñ, kışi kıoynında yatan ÷alalına sırrın **dimez mi olur**” (DK 242-11) “Bacağına alaca ok dokunsa inlemez idin; insan, kıoynunda yatan helaline sırrını demeden durabilir mi?”

-mAz ol- yapısı ile:

Asıl fiilin olumsuz geniş zaman sıfat-fiili ile oluşan ve karmaşık fiiller grubunda başlama fiilleri (Banguoğlu 1990:484) adı altında geçen bu yapı aşağıdaki örneklerde edinilen

bir alışkanlığın sona ermesinden ziyade yapamayacak duruma gelmeyi, güç ve kabiliyet bulamayışı ifade ediyor.

“bu kez oğlan şarab içer-iken **içmez oldu**, altun ayağı elinden yire çaldı”(DK 71-13)
“Oğlan şarap içer iken bu kez içemedi, altın kadehi elinden yere fırlattı.”

“Ap alaca gerdeğüne gele görgil, **gelmez olsañ** Pay Piçen kıızı Banı Çiçeği aldurduñ bellü bilgil”(DK 97-1) “Alacalı gerdeğine gelmeye çalış, gelemesen Pay Piçen kıızı Banı Çiçeği (başkasına) kaptırdın belle.”

“şu kim Öiřka vérmemiş ola boyun / bunuñ bigi **oynamaz olur** oyun”(Süh.Nev, 105-15)
“Aşka boyun vermemiş olan kişi böyle oyun oynayamaz.”

-A ol- yapısı ile:

Asıl ve yardımcı fiilin istek kipi ile oluşmuştur. Yukarıdaki -dl ol-, -sa ol- kuruluşundaki örnekler gibi asıl fiil kip eki almaktadır. Bu yapı şüphe ve ihtimal bildirir.

“bugün eyyām-ı devletünde senün / çengden artuğ kim **ola inleye** zār”(Dai Div, 23/11)
“ Bugün, senin devletin gününde çengden başka kim zar zar inleyebilir.”

-mAylnca olma- yapısı ile:

Her iki fiil de olumsuzdur. Asıl fiil -ınca / -ince zarf-fiil ekini almıştır. Olumlu anlamda İmkân bildirir:

“Elbetde ol ağam tutılan şalÖaya **varmayınça olmazam** didi”(DK 261-12) “Elbette ağabeyimin tutulduğu kaleye varmadan duramam dedi.”

Osmanlı Türkçesinde Bol- > Ol- Fiilinin İktidar ve İmkân Bildirmesi:

-mAk ol- yapısı ile:

Asıl fiile -mAk isim- fiil ekinin gelmesiyle oluşan bu yapıda yardımcı fiil olan ol- fiilinin -Ur/-mAz ekli geniş zaman çekimi kullanılır.

“ kaçuñla gözün tır ü kemān añdurur éy dost / cān **vérmek olur** dil-bere sāz u seleb olmaz ”(Safi Div. 752) “Ey dost, kaçınla gözün ok ve yayı andırır, dilbere can verilebilir ama hile ve düzen olmaz.”

“Yakdı Öaşğ odı beni birliğe yetdi ikilik / **dimek olmaz** dahi çok dürlü temāşā gördüm.”(Zāfî'den, Cengiz 1983:330/6) “Aşk ateşi beni birliğe yaktı, ikilik bitti (ortadan kalktı), söylemesi (doğru) olmaz(söylenmez); ben daha nice nice şeyler temaşa ettim, gördüm.”(Cengiz 1983:331)

“gétdüñ oraya ki **gétmek olmaz** (öyle bir yere gittin ki gitmek imkânı yoktur, gidilemez)”(Fuzulî'den, Korkmaz 1959:123)

-mAmAk olmaz yapısı ile:

Asıl ve yardımcı fiil olumsuzdur. Asıl fiil -mAk isim fiil ekini alır. Olumlu anlamda imkân ifade eder, “olmaması mümkün değil”, yani “olması mümkün” anlamını verir.

“kaşlaruñ ben toğru sādum secde kıldum sehv imiş / ki egrilik **olmamağ olmaz** kâfir ay mihrābda ”(Safi Div. 1399) “Ben senin kaşlarını doğru sandım, secde kıldım, (meger) yanlış imiş. Ey kâfir, zaten ay gibi olan mihrabda egrilik olmaması mümkün değildir.”

“nüş-i cām eyler ise meclis-i Öuşşāk içre / lebin ol hālet ile **girmemek olmaz** kâne ”(Baki'den, Cengiz 1983:414/2) “Aşıklar meclisinde (şayet) kadeh (şarap) içerse, dudağının o halet ile kana girmemesi imkânsızdır.”(Cengiz 1983: 415)

-sA ol- yapısı ile:

Bu yapı Osmanlı Türkçesinde bazen “mümkün olur”, bazen de “uygun olur, doğru olur” anlamını verir.

“Biz de bir gonce-lebün yolına cān **versek olur** / Cān verür bülbüli gör āh gül-i ter diyerek ”(Naili-Kadim'den, Cengiz 1983:524/2) “Bülbüle bak ve “Ah taze gül ” diyerek can verdiğini gör, biz de (aynı şekilde) bir gonca dudaklının yoluna can versek olur (yeridir).” (Cengiz 1983: 525)

-mlş ola yapısı ile:

Asıl fiilin -mlş ekli sıfat-fiil şekli ve yardımcı fiilin istek kipiyle oluşan bu yapı ihtimale dayanan bir imkân nüansı ifade eder.

“ Lebini āl ile **öpmüş ola** mı peymāne / İçeyin ölmez isem kanını kane kane” (Baki'den Cengiz 1983:414/1) “Kadeh, acaba hile ile dudağını öpmüş olabilir mi? (öptüyse) eğer ölmezsem (yaptığına karşılık ben de onun) kanını kana kana içeyim.”(Cengiz 1983:415)

-mAz ol- yapısı ile:

Asıl fiilin -mAz ekli olumsuz geniş zaman sıfat-fiili ile oluşmaktadır. İmkânsızlık bildirir, fazla örneğine rastlayamadık.

“Tîğın içürdü düşmene zahm-ı zebānları / **Bahsetmez oldu** kimse kesildi lisānları”(Baki, Terkib-i Bend'den 6/1, Cengiz 1983:401) “Kılıcın düşmana dil yarası gibi iyileşmez yaralar açtı, kimse konuş(a)maz oldu, dilleri kesildi.”(Cengiz 1983:405)

Sonuç olarak, Türkçede iktidar ve imkân kavramı birleşik fiil yapısı ile gerçekleştirilir, bu yapı içindeki bol- yardımcı fiili, Tarihi Türk şivelerinde, kendisinden önceki asıl fiilin isim-fiil, sıfat-fiil, zarf-fiil ve bazı kip ekleri ile birleşmek suretiyle bu kavramı ifade eder. Bazı örneklerde iktidar ve imkândan ziyade şüphe ve ihtimale dayanan bir imkân nüansının hâkim olduğu da sezilir. Elimizdeki malzemeye dayanarak şunları söyleyebiliriz: Türkçede yeterlik bildiren birleşik fiillerin oluşumunda zarf-fiil ekleri önemli bir görev üstlenmişlerdir. Bu görevde ünlülerden oluşan zarf-fiil ekleri -A, -U, -I, ile -galı, -geli ve -p zarf-fiil eki büyük oranda kullanılır. Eski Türkçe döneminde -gAlı bol- yaygın bir kullanılışa sahipken İslami dönemden itibaren teşkillere rastlanmaz. Eski Türkçe döneminde -p bol- 'lı şekil iktidar bildirmek için kullanılmazken Karahanlı Türkçesi döneminden itibaren Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi hariç her dönemde kullanılmıştır. Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlıcada bol- > ol- fiilinin, yukarıda belirtilen zarf-fiil ekleriyle oluşturduğu iktidar ifade eden şekillerine rastlanmaz. Türkçede bol- fiili imkân ve iktidar bildirmek üzere asıl fiilin sadece zarf-fiil değil, isim-fiil ve sıfat-fiil şekliyle de birleşir. Bu görevde isim-fiil eklerinden -mak /-mek yaygın olarak görülür, Osmanlı Türkçesi de dâhil her dönemde imkân bildirmek üzere kullanılmıştır. Eski Türkçede iyelik ekli -mAk+ı bol- ve +sız/+siz ekli -mAkslz bol- şekli de görülür. Olumsuz “-mAmAk olmaz” şekli Osmanlı Türkçesinde olumlu anlamda imkân bildirmek üzere kullanılmıştır. İsim-fiil eklerinden -gU ve -gUIUk ile gerçekleştirilen iktidar şekline ise Harezmi Türkçesinden sonra rastlanmıyor.

Sıfat-fiil eklerinden -taç/-teçi, -ur/-ür, -ar/-er, -gan/-gen -mış/-miş, -mas/-mes/-maz/-mez ekleri bu görevde kullanılmıştır. Bunlardan -taç/-teçi ile yapılan şekiller, Eski Türkçeden sonra görülmez. Eski Türkçede -gen/-gen bol-'lı şekil imkân bildirmek üzere kullanılmazken Karahanlı Türkçesi döneminden itibaren ortaya çıkmıştır. Çağatay Türkçesinde zarf-fiiller yerine sıfat-fiillerle imkân ifadesi çoğalmış, -ur/-ür, -ar/-er, -gan/-gen, -mış/-miş, -mas/-mes ekleri iktidar bildirmek üzere asıl fiile gelmiştir.

Bol- fiilinin imkân bildirmek için kip ekleriyle yaptığı birleşiklerden -sA bol- yapısı Karahanlı Türkçesi döneminden itibaren her dönemde yaygın olarak görülür. Kip ekleriyle

yapılan şekillerden -dl bol- Eski Türkçede görülmemekle birlikte Karahanlı Türkçesinden itibaren bilhassa ihtimale dayanan imkân nüansı için kullanılmıştır.

Tespit ettiğimiz bu şekiller dışında daha başka yapı ve şekillerin tarihi Türk şivelerinde imkân ve ihtimal bildirmek için kullanılmış olabileceğini gözden uzak tutmamak gerekir.

Kısaltmalar :

AY : KAYA, Ceval (1994), *Uygurca Altun Yaruk, Giriş, Metin ve Dizin*, Ankara: TDK Yayınları

Dai Div.: ÖZMEN, Mehmet(2001) *Ahmed-i Dâ'î Divanı*, Ankara: TDK Yayınları

DK : ERGİN, Muharrem (1997), *Dede Korkut Kitabı-I, Giriş-Metin-Faksimile*, Ankara: TDK Yayınları

ETG: GABAİN, A.Von (1988), *Eski Türkçenin Grameri* (Çev. Mehmet Akalın), Ankara: TDK Yayınları

G.Ter. : ÖZKAN, Mustafa (1993) *Mahmūd B. Kādî-i Manyās, Gülistan Tercümesi Giriş- İnceleme- Metin- Sözlük*, Ankara: TDK Yayınları

Gül.Terc. : KARAMANLIOĞLU, Ali Fehmi(1989), *Seyf-i Sarâyî, Gülistan Tercümesi*, Ankara: TDK Yayınları

KB : ARAT, Reşid Rahmeti (1979), *Kutadgu Bilig –I Metin*, Ankara: TDK Yayınları

Kıs.Enb. : ATA, Aysu (1997) *Nasirü'd-din Bin Burhanü'd-din Rabguzi, Kısasü'l-Enbiya I*, Ankara: TDK Yayınları

Lutfi Div. : KARAAĞAÇ, Günay (1997), *Lutfi Divanı*, Ankara: TDK Yayınları

Muh.Lug. : BARUTÇU, Sema (1996), *Alî Şîr Nevâyî, Muḥâkemetü'l- Luğateyn*, Ankara: TDK Yayınları

Muin.Mür. :TOPARLI Recep, Argunşah Mustafa (2008) *Mu'înü'l-Mürîd*, Ankara: TDK Yayınları

Neh.Fer. :ECKMANN, János (1956), *Nehcü'l-Feradis, II. Metin*, Ankara: TDK Yayınları

Safi Div. : SEVGİ Ahmet, SEVİNDİK, Hakan (2016),*Cezeri Kasım Paşa (Sâfi) Divanı*, Konya: Palet Yayınevi

Sek.Div. : ERASLAN Kemal(1999), *Mevlânâ Sekkâkî Divanı*, Ankara:TDK Yayınları

Süh.Nev. : CİN, Ali (2012), *Mesud Bin Ahmed, Süheyl ü Nev-Bahâr, İnceleme-Metin- Dizin*, Konya: Eğitim Yayınevi

Üç İtig. :BARUTÇU, Sema (1998), *Üç İtigsizler*, Ankara: TDK Yayınları

KAYNAKLAR

AĞCA, Ferruh (2007) "Maniheist ve Budist Türkçe Metinlerde Fiil + -mak+iyEk Bol-Yapısı Üzerine", *Türkbilig*, 14: 3-21

ARAT, Reşid Rahmeti (1979), *Kutadgu Bilig –I Metin*, Ankara: TDK Yayınları

ARAT, Reşid Rahmeti (1988), *Kutadgu Bilig-II Çeviri*, Ankara: TTK Yayınları

- ATA, Aysu (1997), *Nasirü'd-din Bin Burhanü'd-din Rabguzi, Kısasü'l-Enbiya I*, Ankara: TDK Yayınları
- BANGUOĞLU, Tahsin (1990), *Türkçenin Grameri*, Ankara: TDK Yayınları
- BARUTÇU, Sema (1998), *Üç İtigsizler*, Ankara: TDK Yayınları
- BARUTÇU, Sema (1996), *'Alî Şîr Nevâyî, Muñâkemetü'l- Luğateyn*, Ankara: TDK Yayınları
- CENGİZ, Halil Erdoğan(1983), *Divan Şiiri Antolojisi*, Ankara: Bilgi Yayınevi
- CİN, Ali (2012), *Mesud Bin ahmed, Süheyl ü Nev-Bahâr, İnceleme-Metin-Dizin*, Konya: Eğitim Yayınevi
- DEMİRCİ, Kerim (2008) "Dilbilgiselleşme Üzerine Bir İnceleme ", *Bilig*, Bahar, 45: 131-144
- DENY, Jean (1941), *Türk Dili Grameri* (Çev. Ali Ulvi Elöve), İstanbul
- DEVELİ, Hayati (1995), "-sa Eki Nedir? Kip mi, Zarf-Fiil mi? " *İlmî Araştırmalar-I(Dil, Edebiyat ve Tarih incelemeleri)*: 91-94
- ECKMANN, Janos (1988) *Çağatayca El Kitabı*, (Çev. Günay Karaağaç), İstanbul, İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi Yayınları
- ECKMANN János (1956), *Nehcü'l-Feradis, II. Metin*, Ankara: TDK Yayınları
- ERASLAN Kemal(1999), *Mevlânâ Sekkâkî Divanı*, Ankara: TDK Yayınları
- ERASLAN, Kemal (2004), "Tarihi Yazı Dillerinde -ğu/-gü , -ğu/ -kü İsim-Fiil Eki, Yapısı, İşlevi, Kullanılışı ve Genişlemiş Şekilleri ", *Zeynep Korkmaz Armağanı*, Ankara: TDK Yayınları,
- ERCİLASUN, Ahmet Bican (1984) , *Kutadgu Bilig Grameri –Fiil*, no:33, Ankara: Gazi Üniversitesi Yayını
- ERDAL, Marcel (2004), *A Grammar of Old Turkic*, Brill Handbook of Oriental Studies, Leiden-Boston.
- ERGİN, Muharrem (1997), *Dede Korkut Kitabı-I, Giriş-Metin-Faksimile*, Ankara: TDK Yayınları
- ERGİN, Muharrem (1997), *Dede Korkut Kitabı-II, İndeks-Gramer*, Ankara: TDK Yayınları
- ERGÖNENÇ Dilek (2006) "Nogay Türkçesinde Sıfat-fiillerle Kullanılan Bol- Fiilinin İşlevleri", *Karadeniz Araştırmaları*, 10: 148-156
- ERGÖNENÇ, Dilek (2017), " İhtimal ve Tahmin Anlamı Veren Kiplik İfadeleri ve Nogay Türkçesi Örneği ", *Dil Araştırmaları*, 21: 51-60
- ERSAN, Raziye (2015) *Altun Yaruk Bağlamında Eski Uygurcada Fiil Birleşmeleri*, Hacettepe Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara
- GABAİN, A.Von (1988), *Eski Türkçenin Grameri* (Çev. Mehmet Akalın), Ankara: TDK Yayınları
- GÜLSEVİN, Gürer (1990) "Türkçede –sa Şart Gerundiumu Üzerine" *Türk Dili*, 467:276-279.
- KARAAĞAÇ, Günay (1997), *Lutfi Divanı*, Ankara: TDK Yayınları

- KARAHAN, Leyla (1995). “-sa / -se Eki Hakkında.” **Türk Dili**, 516: 471-474
- KARAMANLIOĞLU, Ali Fehmi(1989),*Seyf-i Sarâyî, Gülistan Tercümesi*, Ankara: TDK Yayınları
- KAŞGARLI, Raile Abdülvahit (2015) “Bol- Fiilinin Yeni Uygurcadaki İşlevi Üzerine”, **Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi** LI:96-135
- KAYA, Ceval (1994), *Uygurca Altun Yaruk, Giriş, Metin ve Dizin*, Ankara: TDK Yayınları
- KOÇ, Nurettin (2002) “ İyelik Ekleri, Fiilimsiler ve –sa /-se Eki Üzerine ” **Türk Dili Dergisi**, 605:430-437
- KORKMAZ, Zeynep (1959) “Türkiye Türkçesinde İktidar ve İmkân Gösteren Yardımcı Fiiller ve Gelişmeleri ” **TDAY-Belleten**, Ankara: TDK Yayınları:107-124
- ÖZKAN, Mustafa (1993), *Mahmūd B. Kādî-i Manyās, Gülistan Tercümesi Giriş- İnceleme-Metin- Sözlük*, Ankara: TDK Yayınları
- ÖZMEN, Mehmet (2010), “Olmak Fiiliyle Kurulan Birleşik Fiil Çekimleri Üzerine”, **Türk Dili Üzerine Makaleler**, Ankara: Akçağ Yayınları:489-499
- ÖZMEN, Mehmet (2001), *Ahmed-i DāŪî Divanı*, Ankara: TDK Yayınları
- SEVGİ, Ahmet, SEVİNDİK, Hakan (2016),*Cezeri Kasım Paşa (Safi) Divanı*, Konya: Palet Yayınevi
- TANÇ, Mustafa (2005) “Çağdaş Kıpçak Grubu Türk Lehçelerinde Bol- Yardımcı Fiilinin İktidar ve İmkân Bildirmesi Üzerine ”, **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, Bahar, Ankara: TDK. Yayınları, 19: 81-101
- TİMURTAŞ, F. Kadri (1994), *Eski Türkiye Türkçesi (XV. Yüzyıl, Gramer, Metin, Sözlük)*, İstanbul: Enderun Kitabevi
- TOPARLI Recep, Argunşah Mustafa (2008), *MuŪinü’l-Mürîd*, Ankara: TDK Yayınları
- TURAN, Zikri (1996),“Eski Anadolu Türkçesinde Ol- Cevherî Fiili” **TDAY-Belleten** Ankara: TDK Yayınları:265-289
- TURGUNBAYER, Caştekin (2008), “Kırgız Türkçesindeki Bol- Fiilinin İşlevleri ve Türkiye Türkçesindeki Karşılıkları”, **Türkbilig**, 15: 126-135
- TÜRK, Vahit (1995) “Eski T.de –gu / -gü Eki ve İşlevleri ”,**Tuncer Gülensoy Armağanı** Kayseri: Bizim Gençlik Yayınları:351-358
- UÇAR ERDEM Filiz Meltem (2016a),“Çağatay Türkçesinde Tasvir Fiilleri”, **Türkbilig**, 32: 21-56.
- UÇAR ERDEM Filiz Meltem (2016b), “Çağatay Türkçesinde Bol- Fiilinin Çok Anımlı Yapısı ” **Dil Araştırmaları**, Güz, 19: 125-151
- YÜKSEL, Zühâl (2001), “Kırım Türkçesinde Ol- Yeterlik Fiili”, **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, Güz/I, 12/1:16-26